

BOEZEMVERSLAG

Natura 2000-gebied 'Boezems Kinderdijk'

2023

Vogelwerkgroep Natuur- en Vogelwacht 'de Alblasserwaard'

BOEZEMVERSLAG 2023

Auteurs:	Bastiaan van de Wetering Richard Slagboom
Redactie:	Bastiaan van de Wetering en Richard Slagboom
Vormgeving:	Richard Slagboom
Opdrachtgever:	Waterschap Rivierenland
Contactpersoon:	Niek Koppelaar
Afschriften	Provincie Zuid-Holland, Stichting, Werelderfgoed Kinderdijk, Verenigde Molenbewoners Kinderdijk, gemeente Molenlanden, gemeente Alblisserdam Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid, Vogelbescherming Nederland, Sovon, en Staatsbosbeheer.
Rapportnummer:	2024-010
Wijze van citeren:	van de Wetering en Slagboom (2024). Monitoringsverslag Boezems van Kinderdijk 2023. Natuur- en Vogelwacht 'de Alblasserwaard', Papendrecht.
Oplage:	50 exemplaren
Foto voorkant:	Kleine karekiet (Rick Dekker)

Disclaimer

Op alle tekst, foto's en afbeeldingen in dit rapport berust – tenzij anders vermeld – het auteursrecht van de vogelwerkgroep van de Natuur- en Vogelwacht 'de Alblasserwaard'. Verstrekking aan en gebruik door anderen is zonder toestemming niet toegestaan. Aan dit rapport kunnen geen rechten worden ontleend. Natuur- en Vogelwacht 'de Alblasserwaard' kan niet aansprakelijk worden gesteld voor eventuele schade als gevolg van een onjuiste of onvolledige weergave van de gegevens in dit rapport.

Copyright © vogelwerkgroep Natuur- en Vogelwacht 'de Alblasserwaard', 2024.

Inleiding

Net als de voorgaande 30 jaar zijn de tellers van de vogelwerkgroep van de Natuur- en Vogelwacht 'de Alblasserwaard' ook in 2023 het Natura 2000-gebied 'Boezems Kinderdijk' weer ingetrokken om de vogelstand te monitoren. Naast de gebruikelijke broedvogeltellingen zijn in de wintermaanden de watervogels geteld, nestvlotjes uitgelegd voor de zwarte sterns en is met behulp van een drone de purperreigerkolonie in beeld gebracht. Ook wordt jaarlijks onderzoek gedaan naar de Noordse Woelmuis, een zeldzaam en uniek zoogdiertje.

Doordat in Kinderdijk al decennia lang structureel de vogelstand in beeld wordt gebracht, één van de langstlopende telreeksen in Nederland, hebben we goed inzicht in de veranderingen van de broedvogelpopulaties in het Natura 2000-gebied. Veranderingen die een indicatie kunnen zijn hoe het is gesteld met het leefgebied van veel vogels, andere dieren en planten.

Net als veel andere mensen maken we ons al vele jaren druk over de conditie van het Boezemgebied in Kinderdijk. De kwaliteit van de rietlanden in de Boezems van Kinderdijk en dan vooral de Hoge Boezem van de Overwaard en - Lekkerland is ronduit slecht. Rietlanden kwijnen weg, waardoor grote delen van de rietgorzen zijn verdwenen. Door het achterstallig onderhoud verruigen de rietlanden en staan deze vol met struiken en boompjes. Ook zijn er zorgen over de waterkwaliteit: er is weinig tot geen doorzicht, veel sediment en niet of nauwelijks waterplanten. Hierdoor ontbreekt het grotendeels aan insecten zoals libellen, maar ook jonge vis. Ook in de Hoge Boezem van de Nederwaard zijn de eerste indicaties dat de kwaliteit van het gebied achteruit gaat. Verruiging, het afbrokkelen van de rietoevers, maar ook de toename van de aantallen ganzen.

De achteruitgang van het Natura 2000-gebied heeft zijn weerslag op de vogelstand en dat is goed terug te zien in de telreeksen. Met name in de Hoge Boezem van de Overwaard vertonen veel riet- en moerasvogels een negatieve trend. Vaak in tegenstelling tot de landelijke trend, die positief is. Dit lijkt ook te gelden voor andere kritische soorten, zo zouden de Boezems een eldorado moeten zijn voor de roerdomp, maar die komt echter al jaren niet meer tot broeden in Kinderdijk. Ook de zwarte stern heeft het al jaren moeilijk. Verdere achteruitgang van de rietlanden kan er op den duur zelfs voor zorgen dat een iconische soort zoals de purperreiger uit Kinderdijk zal verdwijnen.

Gelukkig zijn ook wel kleine lichtpuntjes, zo heeft de Provincie Zuid-Holland een subsidie verleend aan Waterschap Rivierenland om herstelmaatregelen te treffen in de Hoge Boezem van de Overwaard en lijkt de rietontwikkeling op het Nieuwe Rietmoeras eindelijk op gang te komen. Ook lijkt er eindelijk schot te komen in de natuurmaatregelen uit het vorige beheerplan, waarvoor in polder Lekkerland en polder Blokweer maatregelen moeten worden genomen, die gaan bijdragen aan de instandhoudingsdoelstellingen van het Natura 2000-gebied.

Wij hopen dat de jarenlange telreeksen die de vrijwilligers van de Vogelwerkgroep hebben verzameld op een of andere manier gaan bijdragen aan het maken van de juiste keuzes voor het nemen van nieuwe (herstel)maatregelen en de bescherming van het Natura 2000-gebied Boezems Kinderdijk in het algemeen.

Richard Slagboom
Nieuw-Lekkerland, april 2024

Inhoudsopgave

Inleiding	3
1 Projectomschrijving	5
1.1 Aanleiding	5
1.2 Doel	5
1.3 Locatieomschrijving	5
1.4 Beheer/Onderhoud	7
1.5 Leeswijzer	7
2 Monitoring	8
2.1 Tellers	8
2.2 Weer	8
2.3 Tellingen	9
3 Natura 2000	14
3.1 Broedvogels (Natura 2000)	15
3.2 Wintervogels (Natura 2000)	22
4 Overige Broedvogels	26
4.1 Roerdomp-groep	26
4.2 Rietzanger en Blauwborst-groep	30
4.3 Grasmus-groep	36
5 Rietmoeras	38
6 Bijzondere waarnemingen	41
7 Een zeldzame rietbewoner	43
8 Bronvermelding	44
Bijlage I Langjarig overzicht territoria	45
Bijlage II Kaarten territoria Overwaard	48
Bijlage III Kaarten territoria Nederwaard	61
Bijlage IV Kaarten territoria Nieuwe Rietmoeras	74

1 Projectomschrijving

1.1 Aanleiding

De vogelwerkgroep van de Natuur- en Vogelwacht 'de Alblasserwaard' voert al jarenlang broedvogel- en watervogeltellingen uit in het Natura 2000-gebied Boezems van Kinderdijk. Deze tellingen worden uitgevoerd om de landelijke trends van vogels te bepalen en om het huidige beheer te toetsen.

Dit wordt gedaan door bijvoorbeeld te kijken naar de aanwezigheid van kritische broedvogelsoorten zoals snor, purperreiger en zwarte stern. De telgegevens worden aangeleverd bij Sovon (Stichting Vogelonderzoek Nederland).

1.2 Doel

Het doel van het onderzoek is, inzicht te verkrijgen in de trend van broed- en watervogels welke aangewezen zijn met een doelstelling in het Natura 2000-gebied 'Boezems Kinderdijk'. Daarnaast wordt aan de hand van de trend van kritische en typische broedvogels van rietland, de staat en kwaliteit van het rietland geëvalueerd. De focus ligt op het habitat rietland, omdat dit van oudsher een belangrijke functie heeft als broedbiotoop voor typische rietsoorten als purperreiger, roerdomp, bruine kiekendief, waterral, kleine karekiet en woudaap..

1.3 Locatieomschrijving

De BMP-monitoring wordt uitgevoerd in drie deelgebieden van de Boezems Kinderdijk. In de voorliggende rapportage worden de volgende gebieden gehanteerd:

- De Hoge boezem van de Overwaard (aangeduid als Overwaard)
- De Hoge boezem van de Nederwaard (aangeduid als Nederwaard)
- Het Nieuwe Rietmoeras

Nederwaard

De Nederwaard bestaat uit een jaarlijks gemaaid rietland, met overjarig riet aan de randen van de percelen. In het voorjaar groeit op de gemaaide percelen zomerklokje en gewone dotterbloem. In de Nederwaard is een griend aanwezig, die voornamelijk uit (knot)wilgen bestaat.

Overwaard

De Overwaard bestaat uit rietland met een sterke verruiging als gevolg van opwas van bramenstruweel, boswilg en allerlei ruigtekruiden. Anderzijds treedt hevige erosie op, als gevolg vraat van ganzen, water- en bodemsamenstelling en betreding door watervogels.

Nieuwe rietmoeras

Het nieuwe rietmoeras is gelegen in de Overwaard. Het rietmoeras is aangelegd als compensatiegebied voor de rietlanden in de Boezems die het laatste decennium een sterke achteruitgang kennen. Het is aangelegd met bagger uit het aanliggende Achterwaterschap, dat in 2017 en 2018 werd gebaggerd.

Figuur 1: De Nederwaard is geel omlijnd. Het telgebied rietmoeras (rood omlijnd) gelegen in de Hooge boezem van de Overwaard (blauw omlijnd) met ten zuidoosten daarvan het Achterwaterschap.

1.4 Beheer / onderhoud

Het reguliere beheer in de Hoge Boezem van de Nederwaard wordt sinds 1954 uitgevoerd door de firma Hoek. Net als voorgaande jaren zijn er diverse percelen gemaaid, hierdoor is er in de Nederwaard veel variatie van percelen met jong riet en percelen met overjarig riet. Ook is een deel van de griend afgezet.

Vanwege de slechte conditie van de rietgorzen zijn de percelen in de Overwaard lastig te beheren. Hierdoor is in een groot deel van de Overwaard sprake van vergaande verruiging met bomen en struiken. Alleen een aantal gorzen direct langs de kade van de Overwaard konden in 2023 worden gemaaid.

In het begin van 2023 is middels een transplantatie een poging gedaan om de oevervegetatie aan de binnenzijde van de Boezemkade tussen de 8e molen van de Overwaard en polder Lekkerland te herstellen.

Eind 2023 is de ganzenafrastering langs de Boezemkade in de Hoge Boezem van Lekkerland verwijderd. Hierbij is ook een deel van het riet gemaaid. Helaas is het gemaaide riet blijven liggen, hetgeen de verjonging belemmert.

In het Nieuwe Rietmoeras is een grote slag geslagen met het weghalen van de aanwezige opgaande houtige elementen en de bescherming van delen met enige rietontwikkeling. Het lijkt na vele jaren ploeteren eindelijk de goede kant op te gaan met rietontwikkeling in dit voormalige baggerdepot.

1.5 Leeswijzer

In de voorgaande paragraaf is een korte locatieomschrijving opgenomen. Het rapport is als volgt opgebouwd: In de hoofdstuk 2 wordt besproken op welke manier, onder welke omstandigheden is geïnventariseerd en welke inspanningen daarvoor zijn verricht.

In hoofdstuk 3 worden de instandhoudingsdoelstellingen van broedvogels en niet-broedvogels van het Natura 2000-gebied 'Boezems van Kinderdijk' besproken. In hoofdstuk 4 worden een aantal categorieën met vogels behandeld die indicierend zijn voor de kwaliteit van de rietlanden.

In hoofdstuk 5 worden kort de ontwikkelingen op het Nieuwe Rietmoeras besproken. Een overzicht van de watervogeltellingen is te vinden in hoofdstuk 6. In hoofdstuk 6 worden de broedvogelresultaten van het rietmoeras in het algemeen besproken. In hoofdstuk 7 wordt kort ingegaan op het onderzoek naar de Noordse Woelmuis in de Nederwaard.

In de bijlagen zijn overzichten te vinden van de aantallen broedvogels per deelgebied, ook zijn hier de kaarten met territoria per soort en deelgebied te vinden.

2 Monitoring

2.1 Tellers

De monitoring van wintervogels en broedvogels is uitgevoerd door vrijwilligers van de vogelwerkgroep van de Natuur- en Vogelwacht “de Alblasserwaard”.

De dank gaat uit naar de tellers van 2023 in alfabetische volgorde: Nieck Alderliesten, Thijs Baan, Jurie Bieren, Joran Boer, Rick Dekker, Bart-Jan van Dijk, Ad Kooij, Albert Molenaar, Jacob Molenaar, Richard Slagboom, Patrick Verhaar, Rik Vinke, Sven Visser, Arie-Willem van der Wal en Bastiaan van de Wetering.

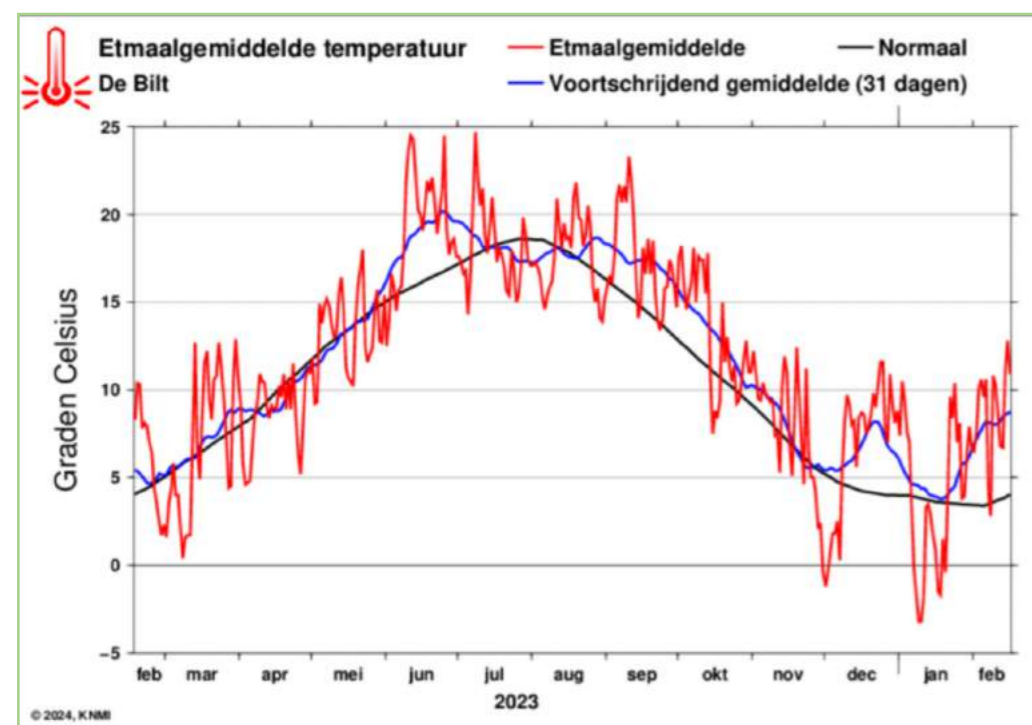
Arjan de Jong en Tom Kortleve (droneteam van agrarische natuurvereniging Den Hâneker) maakten de dronebeelden om de purperreigerkolonie te kunnen inventariseren.

De inventarisaties hadden niet uitgevoerd kunnen worden zonder de hulp van familie van de Rhee en Peter Paul Klapwijk, die een roeiboot en ruimte voor de kano ter beschikking stelde voor de inventarisaties, waarvoor onze dank!

2.2 Weer

Maart was een halve graad zachter dan normaal, maar de eerste week liet de winter zich nog af en toe zien. De zeer natte lente met gemiddeld 205 mm (langjarig gemiddeld 148 millimeter) kwam vooral door maart en april. In maart viel bijna twee keer zoveel neerslag als normaal (98 mm, normaal 53 mm) Ook april was nat, er viel 66 millimeter tegen 40 millimeter normaal. Ook mei begon nat, maar halverwege de maand werd het droog. Gemiddeld viel 40 mm, normaal is 55 mm. In april was het qua temperatuur vrij koel wat aanhield tot het einde van de maand. De zonneschijn week weinig af van het langjarig gemiddelde. Maart was vrij somber, mei juist vrij zonnig. Het zonnige en droge weer in mei vormde de opmaat naar de eerste zomermaand.

Bron: KNMI seizoens- en jaarverslag, 2023

Figuur 2: Overzicht etmaalgemiddelde 2023 t.o.v. voortschrijdend gemiddelde

2.3 Tellingen

Wintervogels

De wintervogeltellingen van 2023 zijn in de maanden januari-maart en september – december uitgevoerd. De Nederwaard herbergt relatief weinig soorten wintervogels met een Natura 2000-doelstelling.

De Hoge boezem van de Overwaard daarentegen is een belangrijke plaats voor duizenden rustende smienten en honderden slobbeenden, kuifeenden en krakeenden. De uitvoering van de wintervogeltellingen is te voet gedaan door een wandeling rondom het gebied te maken. De telling is uitgevoerd op de zaterdag het dichtst bij de 15e dag van de maand. Het gebied is in de ochtend ruim na zonsopgang rondgelopen. Er wordt geteld volgens de richtlijnen Watervogel- en slaapplaatstellingen van Sovon Vogelonderzoek Nederland. In 2023 is er ruim 21 uur geteld voor de wintervogeltellingen.

Broedvogels

Bij de broedvogeltellingen in het voorjaar zijn de richtlijnen van het Broedvogel Monitoring Project (BMP) toegepast. Deze methodiek is ontwikkeld door Sovon Vogelonderzoek Nederland en deze organisatie faciliteert dit ook door middel van apps, webapplicaties en digitaal kaartmateriaal. Meer informatie hierover is te vinden op [website van Sovon](#).

De broedvogeltellingen in de Hoge Boezem van de Nederwaard zijn met een boot uitgevoerd. Hierdoor is het noodzakelijk met twee personen te inventariseren, zodat er dan één persoon kan varen en de ander soorten digitaal kan invoeren. De broedvogeltellingen in de Overwaard zijn te voet uitgevoerd door één persoon, waarbij altijd een tweede persoon meegegaan is als meerwaarde voor een telling of in opleiding om broedvogelmonitoring te leren.

In de avond van 19 mei is in beide Boezems met behulp van de kano een avondtelling uitgevoerd welke gericht was op rallen, uilen en anderen nachtactieve soorten. De avondtelling is veiligheidshalve door twee personen uitgevoerd.

De broedvogeltellingen van het nieuwe rietmoeras zijn uitgevoerd met de kano, per telling van twee uur zijn twee personen ingezet. Het totaal aantal velduren voor de broedvogeltellingen bedraagt 112 uur, voor de urenverantwoording wordt verwezen naar figuur 3.

Ronde	Datum Nederwaard	uren	Datum Overwaard	Uren	Nieuwe rietmoeras	Uren
1	11 maart 2023	6	11 maart 2023	3	1 april 2023	4
2	25 maart 2023	6	25 maart 2023	3	15 april 2023	4
3	8 april 2023	6	8 april 2023	3	29 april 2023	4
4	22 april 2023	6	22 april 2023	3	13 mei 2023	4
5	6 mei 2023	6	6 mei 2023	3	19 mei 2023 (avond)	4
6	20 mei 2023	6	19 mei 2023 (avond)	6	27 mei 2023	4
7	20 mei 2023 (avond)	2	20 mei 2023	3	10 juni 2023	4
8	27 mei 2023	6	27 mei 2023	3		
9	10 juni 2023	6	10 juni 2023	3		
Totaal		54		30		28

Figuur 3 Overzicht met data en uren veldwerk per telgebied

Purperreiger

Naast de gebruikelijke inventarisaties is begin juni 2023 een nestentelling van purperreigers uitgevoerd. In voorgaande jaren werden hierbij de rietpercelen betreden, waarin de (deel)kolonies zijn gevestigd. Helaas is de bodemgesteldheid en rietkwaliteit dermate achteruitgegaan, dat het niet verantwoord was om het riet te betreden. Dit is de reden dat de kolonie met behulp van de drone van agrarische natuurvereniging Den Hâneker is geteld.

De drone heeft een geprogrammeerde route gevlogen en in hoge resolutie luchtfoto's van de kolonie gemaakt. De purperreigers reageerden nauwelijks op de aanwezigheid van de drone. In het wetenschappelijk tijdschrift Limosa is eind 2021 een artikel verschenen over de toepassing van drones in purperreigerkolonies (2021, Van der Kooij, H. *Nesten tellen in purperreigerkolonies met behulp van een drone*, LIMOSA 94.4, 2021)

Het analyseren van de beelden is door twee leden van de vogelwerkgroep uitgevoerd, hierbij zijn alleen zekere purperreigernesten genoteerd. Het nadeel van deze methode is dat er geen waardevolle gegevens verzameld kunnen worden over predatie en neststadia, zoals het aantal eieren en leeftijd van de jongen.

Zwarte stern

Om de zwarte stern een nestplaats te bieden worden jaarlijks in de Hoge boezem van Nederwaard nestvlotjes uitgezet om een kunstmatige nestplaats te bieden. Dit wordt gedaan omdat natuurlijke nestplaatsen, in de vorm van drijvende vegetatie, te weinig voorhanden zijn. Met behulp van een roeiboot zijn in de laatste week van april de vlotjes in clusters uitgelegd.

Om de vlotjes aantrekkelijk en functioneel te maken wordt op ieder vlotje een hoopje plantenresten en modder gedeponeed. In het najaar zijn de vlotjes weer uit het water gehaald. De uitvoering is tweemaal door drie personen uitgevoerd, de urenverantwoording is weergegeven in figuur 4: overzicht met veldwerkuren t.a.v. de zwarte stern

Activiteit	maand	uren
Uitzetten vlotjes	april	10
Ophalen nestvlotjes	oktober	10
aanvraag toestemming en begeleiden droneopname	juni	10
analyseren dronebeelden	juni	16
	Totaal	46

Figuur 4: Overzicht met veldwerkuren t.a.v. de zwarte stern en purperreiger

Gegevensverwerking

Na afloop van het veldseizoen is de monitoring gevalideerd, geanalyseerd en gerapporteerd. Iedere telling is na afloop geüpload vanaf Avimap naar de server van SOVON. De ingevoerde gegevens zijn verwerkt met het autocluster. Autocluster berekent het aantal territoria aan de hand van (broedgedrag) criteria. Na het invoeren en berekenen van het aantal territoria per soort is de data vergeleken met de aantallen van eerdere jaren. Opvallende veranderingen zouden immers een fout in de berekening kunnen betekenen. Na het valideren van de aantallen worden de gegevens tenslotte gebruikt voor de rapportage.

De rapportage wordt geschreven door leden van de vogelwerkgroep. Naast de data van de monitoring is veel aanvullende gebiedskennis aanwezig, welke ook in voorliggende rapportage verwerkt is. In figuur 5 staat een schematische weergave van de activiteiten onder gegevensverwerking en de daarbij behorende urenverantwoording. Ter volledigheid is hierbij het opstellen van de planning voorafgaand aan de tellingen opgenomen.

Totale tijdinvestering Boezems Kinderdijk	Aantal uren
Maken planning monitoring / aansturing	8
Veldwerk wintervogels, broedvogels, zwarte stern en purperreiger	158
Valideren winter- en broedvogeltellingen	8
Rapportage	30
Vormgeving	12
Totaal	216

Figuur 5: Urenverantwoording van het bureauwerk, inclusief het totaal aantal uren in het veld.

3 Natura 2000-soorten

De Boezems van Kinderdijk zijn aangewezen als Natura 2000-gebied vanwege het Europees belang van het gebied voor 7 kwalificerende vogelsoorten. In dit hoofdstuk worden de monitoringsresultaten van deze soorten besproken en ingegaan op de langjarige trend van de (broed)resultaten die voortkomen uit de monitoring en inventarisaties die de leden van de vogelwerkgroep van de Natuur- en Vogelwacht in 2023 en voorgaande jaren hebben verricht in Boezems van Kinderdijk.

Voor elk van de zogenaamde 'kwalificerende' vogelsoorten in de Boezems van Kinderdijk is een instandhoudingsdoelstelling vastgesteld. In figuur 6 zijn de Natura 2000-waarden en hun instandhoudingsdoelstellingen weergegeven. Voor de Zwarte stern geldt een verbeterdoelstelling. De (langjarige) resultaten van de tellingen door leden van de vogelwerkgroep kunnen worden gebruikt om te controleren of deze doelstellingen worden gehaald.

Instandhoudingsdoelstelling	
BROEDVOGELS	
Purperreiger	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 75 paren
Porseleinhoen	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 1 paar
Snor	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 9 paren
Verbeterdoelstelling	
Zwarte stern	Uitbreiding en/of verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 40 paren
NIET-BROEDVOGELS	
Smient	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 3700 vogels (seizoensmaximum)
Krakeend	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 90 vogels (seizoensmaximum)
Slobeend	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 30 vogels (seizoensmaximum)

Figuur 6: Natuur 2000 doelsoorten en instandhoudingsdoelstellingen Natura 2000-gebied Boezems Kinderdijk

De doelsoorten dienen als kapstok voor het beheer van het gebied. De boezems moeten dus ten gunste van de genoemde soorten worden beheerd. Om de zes jaar moet een beheerplan worden geëvalueerd, om te zien of de genomen maatregelen effectief zijn.

Het huidige Natura 2000-beheerplan (2014-2019) van Boezems Kinderdijk is al een tijdje verlopen en verlengd voor de periode van maximaal 4 jaar. Het komende jaar (2024) wordt het beheer en de maatregelen uit het bestaande beheerplan geëvalueerd en verwerkt in een nieuwe beheerplan voor de komende periode.

3.1 Broedvogels

Purperreiger

De integrale telling van de purperreigerkolonie vond in 2023 plaats op de ochtend van 12 juni. Evenals in de periode 2020 - 2022 werd hierbij het gebied niet betreden maar middels de drone van agrarische natuurvereniging den Hâneker geteld.

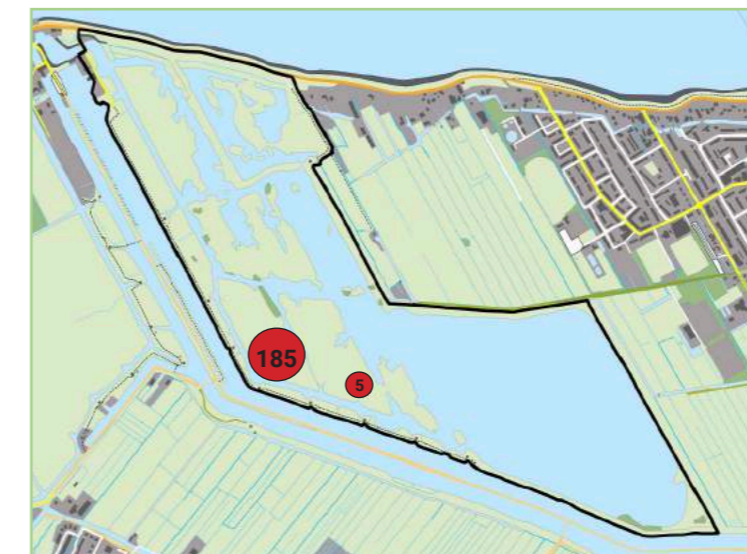
In totaal werden in 2023 190 nesten geteld, een daling van het aantal nesten ten opzichte van 2022, waardoor de Boezems van Kinderdijk niet meer de grootste populatie purperreigers van Nederland herbergt. Die eer gaat in 2023 naar nabijgelegen Natura 2000-gebied Zouweboezem in Ameide.

Ondanks de achteruitgang van het broedhabitat heeft de kolonie purperreigers ook dit jaar weer standgehouden, hierdoor wordt de instandhoudingsdoelstelling van minimaal 75 broedparen behaald.

De verwachting is echter dat, indien er geen maatregelen worden genomen, het broedbiotoop de komende jaren verder zal afnemen. Ook dit jaar kon middels de dronebeelden geconstateerd worden dat, ten opzichte voorgaande jaren, verdere verslechtering van het rietareaal had plaatsgevonden. Er is een grote kans dat (een deel van) de kolonie in de toekomst moeten uitwijken naar andere delen van de Boezems of wellicht zelfs moet vertrekken naar geschikt broedhabitat elders.

In het nieuwe beheerplan zal gezocht moeten worden naar verbeteringen van het huidige rietareaal en uitbreidingen hiervan. Ook zal er gekeken moeten worden naar locaties waar bijvoorbeeld (bramen)struwelen ontwikkeld kunnen worden, zodat er een uitwijkmogelijkheid is voor het geval dat er (meer) grondpredatoren in de Boezems verschijnen.

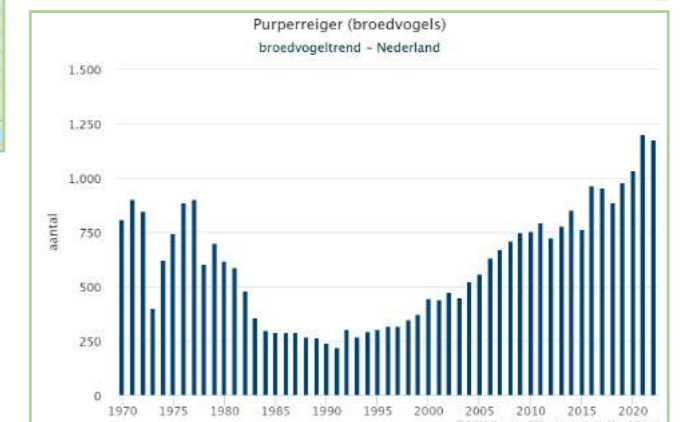
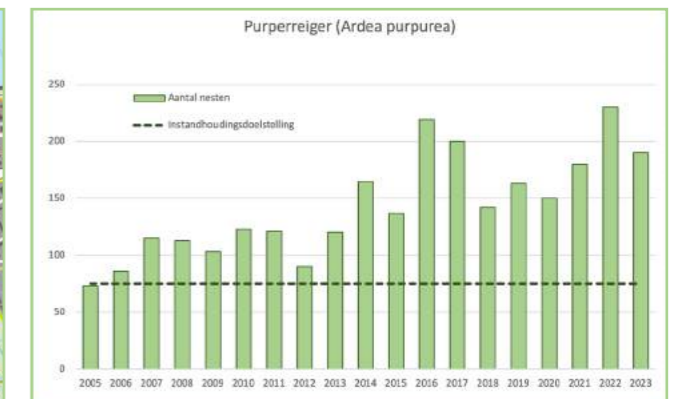
Net als voorgaande jaren zijn in de Nederwaard geen nesten aangetroffen. In de 4 kolonies in de Alblasserwaard (incl. de Zouweboezem) broedden in 2023 bijna 450 paar purpereigers, zo'n beetje de helft van de Nederlandse populatie.

Figuur 7 (boven): locatie kolonie met aantal broedpaar Purperreiger 2023 in de Hoge Boezem van de Overwaard.

Figuur 8 (linksboven): Aantal broedpaar Purperreiger periode 2005-2023 in de Boezems van Kinderdijk

Figuur 9 (linksonder): Aantal broedpaar Purperreiger periode 1970-2022 in de Nederland

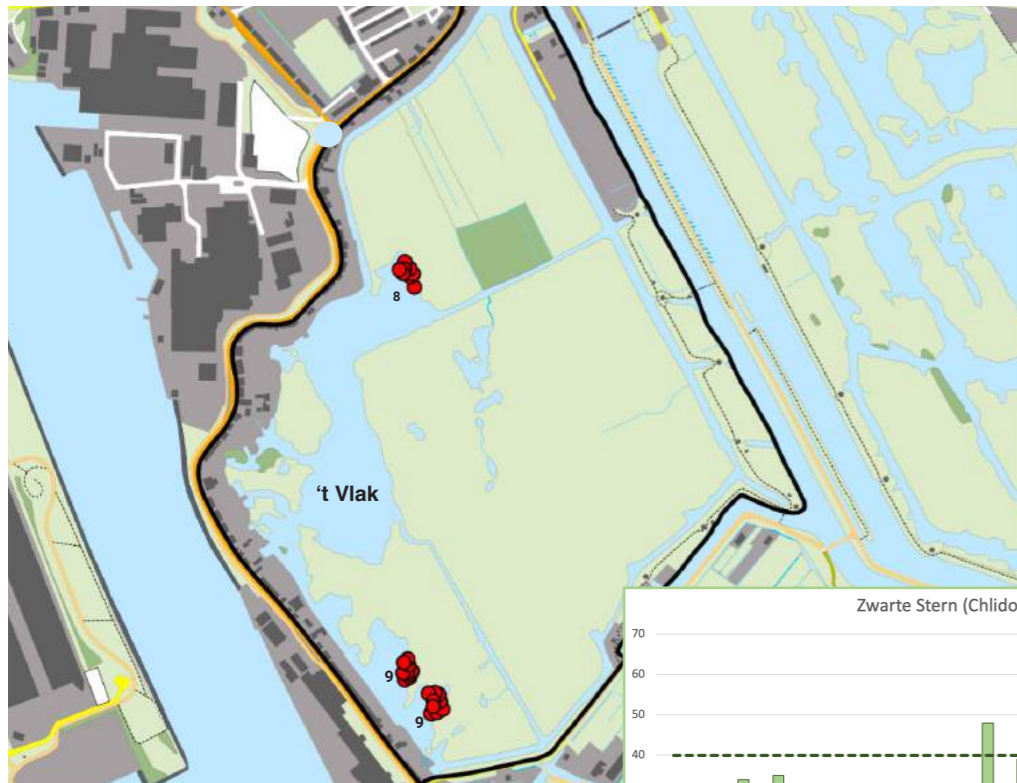
Zwarte stern

De zwarte stern broedde in 2023 met 26 paar in de Hoge Boezem van de Nederwaard. Een verbetering in vergelijking met de 18 paar in 2022 en de 13 paar in 2021, maar nog steeds een relatief laag aantal en ruim onder de verbeterdoelstelling van 40 paar.

In vergelijking met vorig jaar zijn de vlotjes een kleine week eerder uitgelegd. Hiermee was er een grotere kans dat kokmeeuwen de vlotjes kaapten, maar ook dat eventueel vroeg arriverende sterns in Kinderdijk blijven hangen.

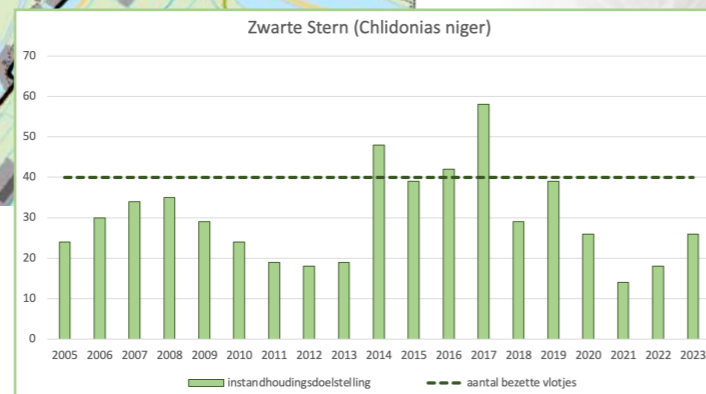
Dit jaar waren, in tegenstelling tot 2022, weer vlotjes bezet in de noordoosthoek van 'het Vlak'. Het lijkt erop dat het verwijderen van de (beschermende) riet/ruigte kraag aan de zijde van de Molenstraat ervoor gezorgd heeft dat dit deel van de Nederwaard tijdelijk minder aantrekkelijk was.

Net als vorig seizoen waren de vlotjes op de plasjes in de zuidoosthoek weer goed bezet. De vlotjes in dit deel van de Nederwaard worden uitgelegd door buurtbewoner Huibert Borsje. Een aantal jaar geleden is de bodem van deze plasjes en naastgelegen watergang gesaneerd, waardoor er een aantal jaren minder beschutting aanwezig was door het ontbreken van voldoende gele plomp. Dit lijkt weer geheel hersteld te zijn. Beschutting in de vorm van velden met gele plomp/waterlelie, rietkragen en rust zijn een belangrijke voorwaarde voor de vestiging van zwarte sterns, maar om deze sierlijke vogel voor Kinderdijk te behouden zal meer gedaan moeten worden aan de voedselbeschikbaarheid in de vorm van insecten (libellen) en vis. Dit houdt vooral in dat de waterkwaliteit zal moeten verbeteren.

Figuur 10 (boven): Locatie en aantal broedpaar zwarte stern 2023 Hoge Boezem van de Nederwaard.

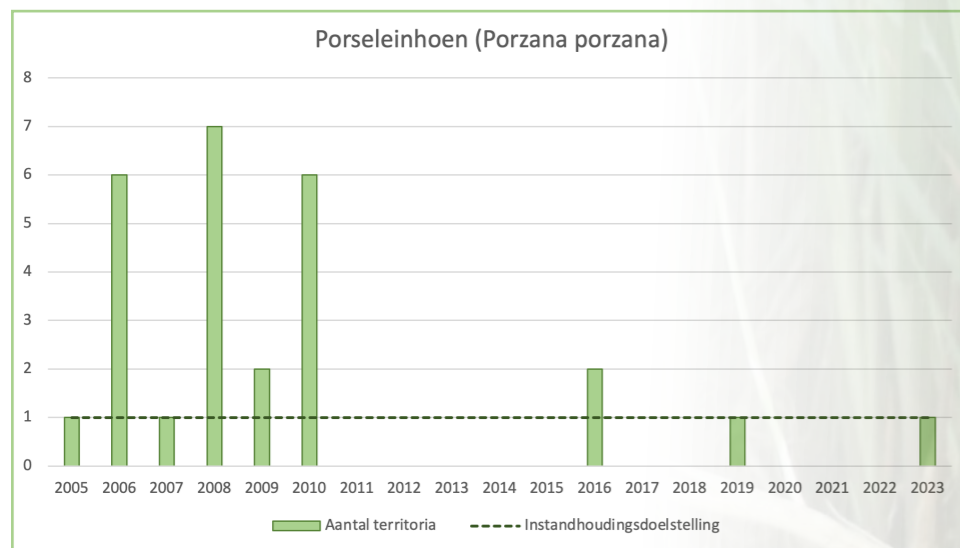
Figuur 11 (rechts): Aantal broedpaar zwarte stern in de periode 2005-2023

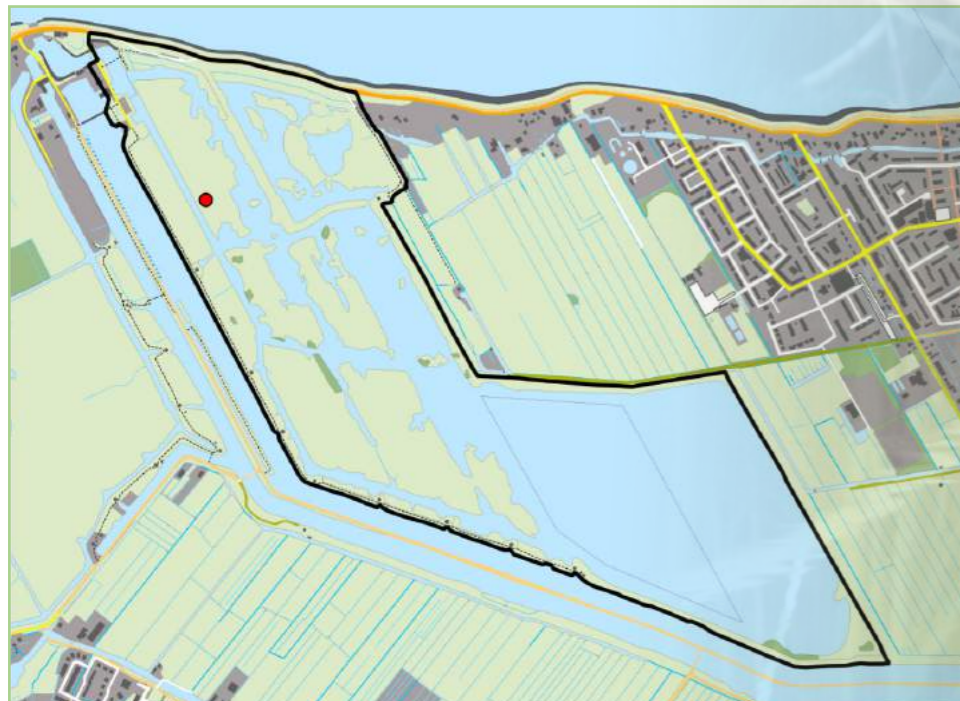
Porseleinhoen

Het porseleinhoen staat bekend om zijn grillig aantalsverloop, als pionier van moeras kent het porseleinhoen grote jaarlijkse aantalsfluctuaties. Dat is ook zichtbaar in het overzicht van het jaarlijks aantal territoria in de Boezems van Kinderdijk (zie figuur 12). Na enkele jaren zonder territoria riep dit voorjaar een porseleinhoen op rietlanden direct langs de kade in de Overwaard.

De porseleinhoen houdt van natte pioniersituaties, wat ruigere grasvelden met een flink aandeel pitrus zijn vaak favoriet. In Kinderdijk vindt de soort niet echt zijn voorkeurs habitat, maar wellicht dat er kansen liggen in het nieuwe rietmoeras dat enkele jaren geleden is aangelegd in de Hoge Boezem van de Overwaard. Momenteel wordt in het kader van het beheerplan nagedacht over maatregelen voor het porseleinhoen in polder Blokweer en polder Lekkerland.

Figuur 12 Aantal territoria porseleinhoen periode 2005-2023 in de boezems van Kinderdijk

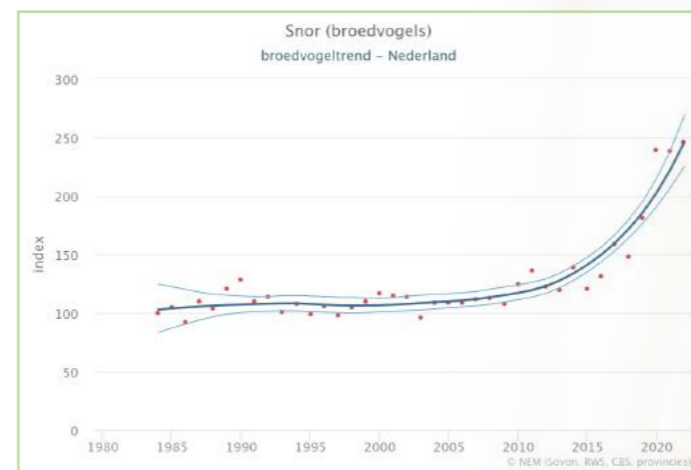
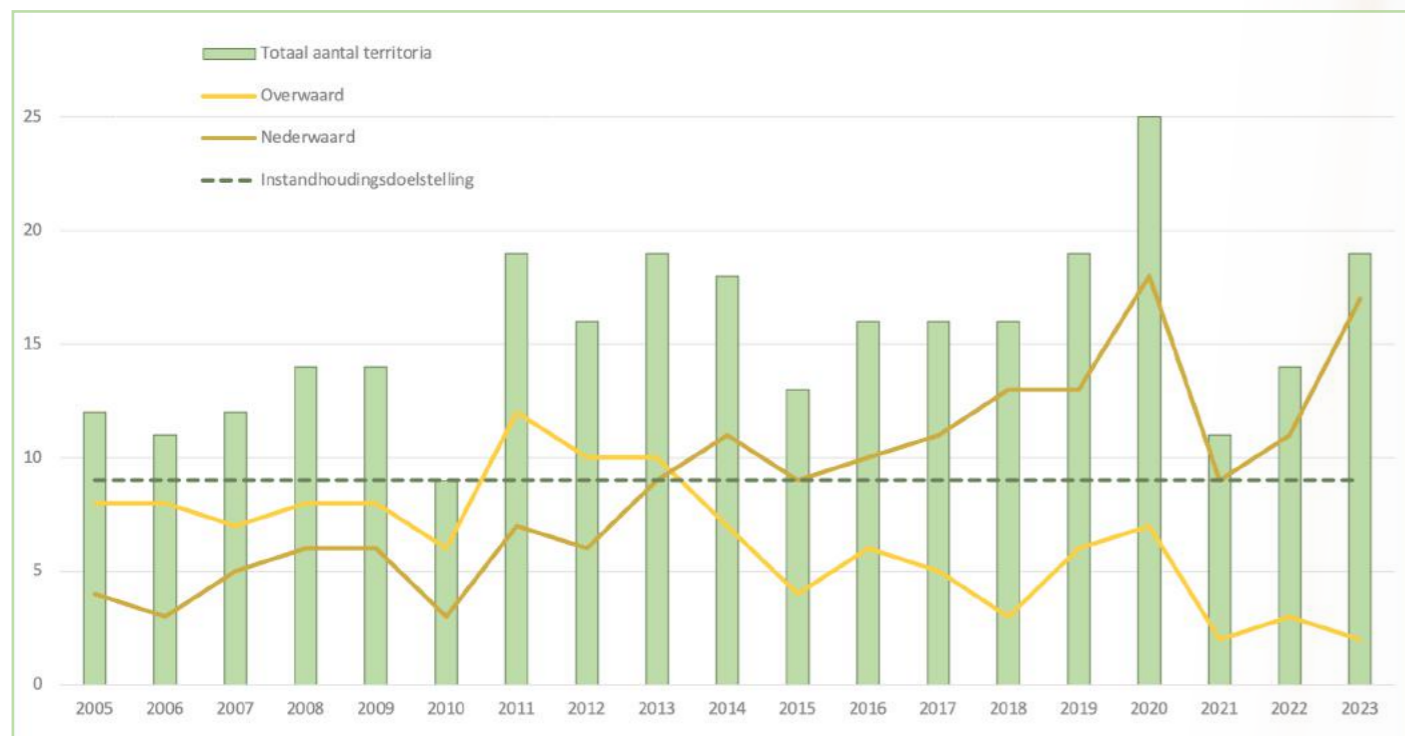

Figuur 13 Territorium van porseleinhoen in de Hoge Boezem van de Overwaard.

Snor

Een typische rietvogel, vrijwel alleen aan te treffen in uitgestrekte overjarige rietvelden en daarom ook een goede indicatorsoort voor de kwaliteit van het riet. In de Overwaard werden slechts twee territoria geconstateerd, wat een evenaring is van het laagste aantal ooit.

In tegenstelling tot de landelijke trend laat de Overwaard sinds 2011 een daling in het aantal territoria zien. Dit wordt voor de aantalsdoelstelling voor snor in Boezems Kinderdijk gelukkig nog opgevangen door de Nederwaard, waar nog voldoende kwalitatief habitat aanwezig lijkt te zijn. In de Nederwaard werden in 2023 maar liefst 17 territoria vastgesteld, wat het op een na hoogste aantal ooit betreft.

Figuur 14 (boven): Aantal territoria van de snor in de periode 2005-2023

Figuur 15 (linksonder): broedvogeltrend snor in Boezems Kinderdijk (bron: Sovon)

Figuur 16 (rechtsonder): broedvogeltrend snor in Nederland (bron: Sovon)

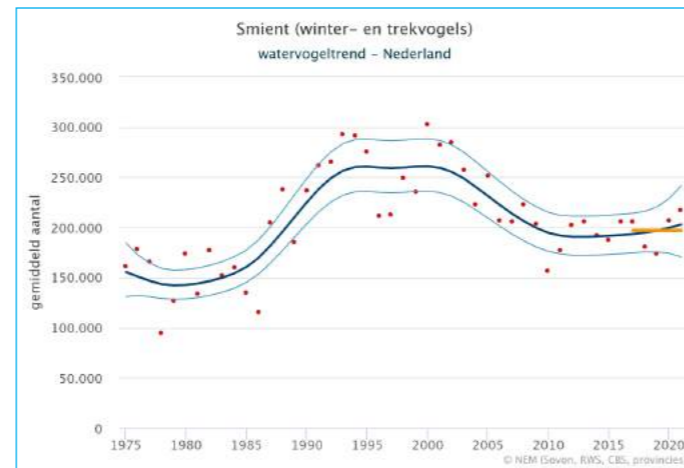
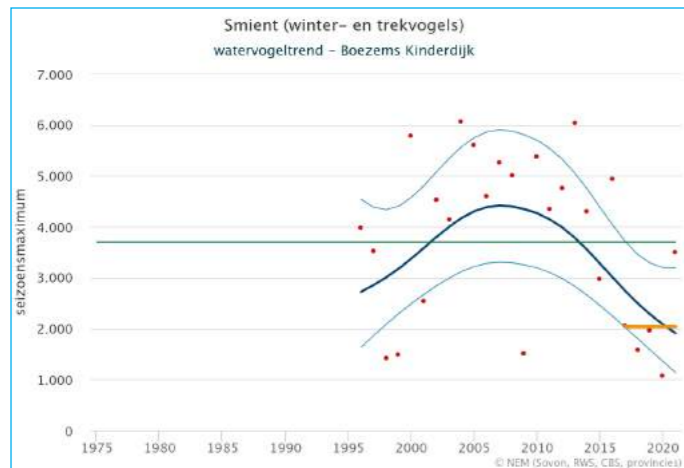
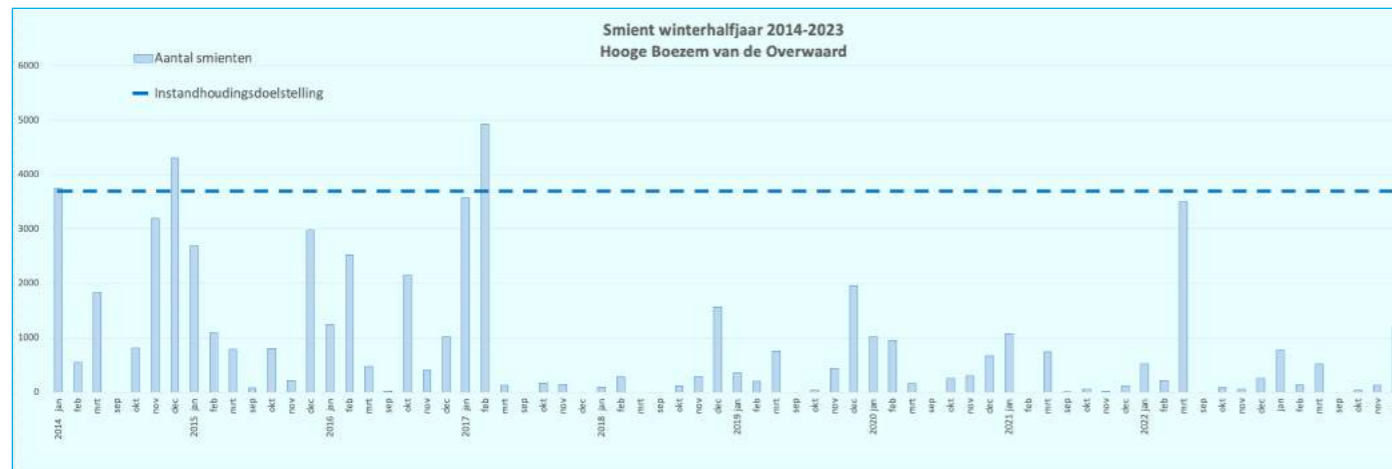

3.2 Wintervogels

Smient

De Hoge Boezem van de Overwaard is een belangrijk rustgebied voor de smient in het winterhalfjaar. De instandhoudingsdoelstelling staat vastgesteld op een seizoensmaximum van minimaal 3700 vogels. De laatste keer dat dit aantal bereikt werd tijdens een monitoringsronde was in februari 2017.

In 2023 werd het hoogste aantal smienten geteld in december, er verbleven toen 1200 exemplaren in de Hoge Boezem van de Overwaard. De trend van voorgaande jaren is in 2023 niet veranderd. Sinds de aanleg van het nieuwe rietmoeras in 2017 is de hoeveelheid oppervlaktewater in de Hoge Boezem van de Overwaard ongeveer gehalveerd. Ook de klimaatverandering zal een rol spelen, smienten kunnen steeds vaker noordelijk van Nederland overwinteren.

Figuur 18 (boven): Aantal smienten in de Hoge Boezem van de Overwaard in de periode 2005-2023

Figuur 19 (linksonder): watervogeltrend smient in Boezems Kinderdijk (bron: Sovon)

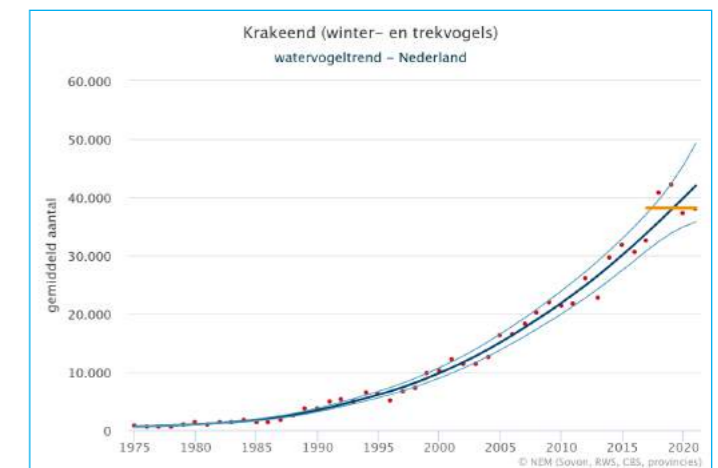
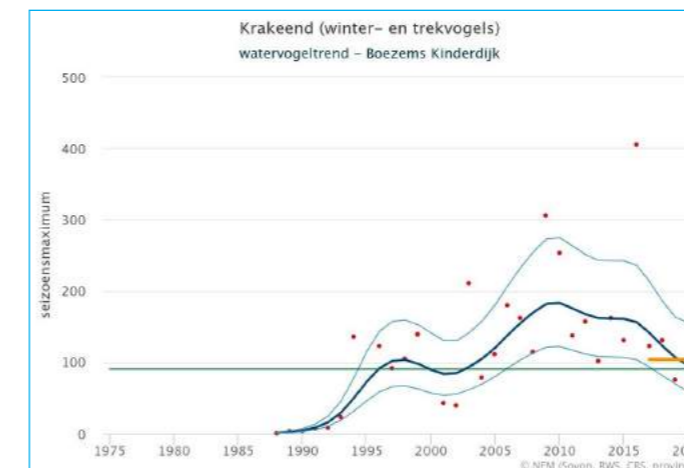
Figuur 20 (rechtsonder): watervogeltrend smient in Nederland (bron: Sovon)

Krakeend

Als broedvogel zit de krakeend in Nederland nog altijd flink in de lift. De wintervogeltrend stijgt hiermee minstens zo hard mee. Landelijk van een paar duizend vogels eind jaren '80 tot ruim 30.000 in recente jaren.

In de Hoge Boezem van de Overwaard kent het aantal krakeenden in het winterhalfjaar een grillig verloop. In oktober piekt het aantal met 121 exemplaren. Hiermee werd voor het eerst sinds oktober 2018 de instandhoudingsdoelstelling van 90 exemplaren weer behaald. Van een sterke toename is in het gebied geen sprake, mogelijk speelt hierbij de ontwikkeling van het rietmoeras een rol.

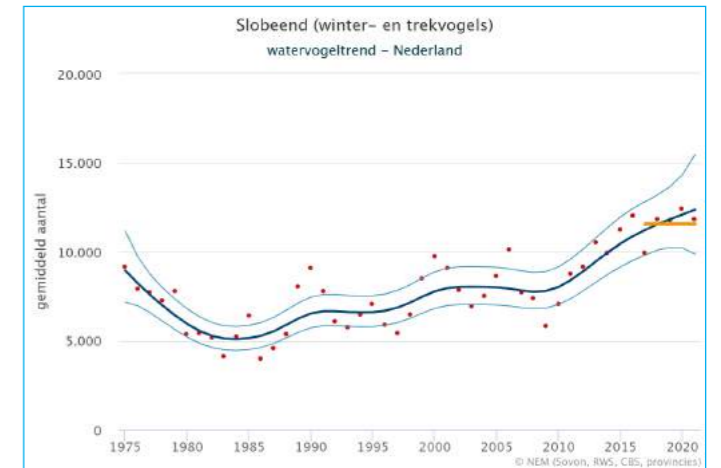
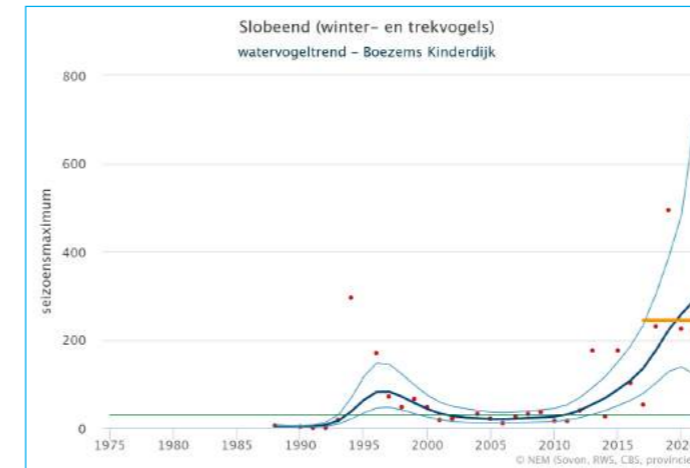
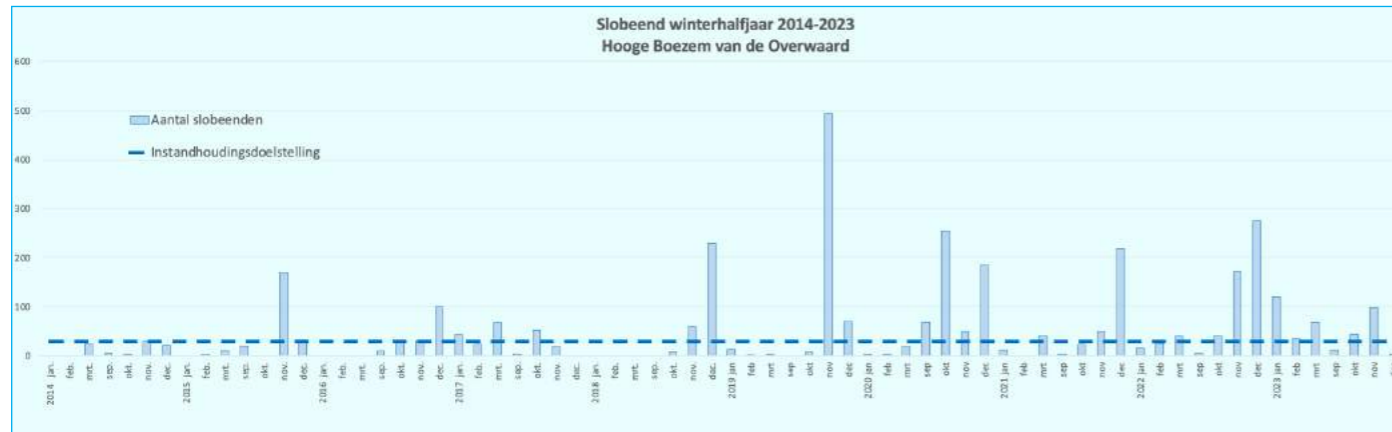
Figuur 21 (boven): Aantal krakeend in de Hoge Boezem van de Overwaard in de periode 2005-2023

Figuur 22 (linksonder): watervogeltrend krakeend in Boezems Kinderdijk (bron: Sovon)

Figuur 23 (rechtsonder): watervogeltrend krakeend in Nederland (bron: Sovon)

Slobeend

De slobeend laat een positieve trend zien in tegenstelling tot de smient en krakeend, die ook zijn aangewezen als kwalificerende soort met een instandhoudingsdoelstelling. Bij bijna iedere telling wordt de doelstelling van 30 exemplaren gehaald. De piek in het aantal slobeenden was echter een stuk lager dan vorige jaren. De hoogste aantallen (120) werden gezien tijdens de telling in januari.

Figuur 24 (linkerbladzijde): Aantal slobeend in de Hooge Boezem van de Overwaard in de periode 2005-2023

Figuur 25 (linksboven): watervogeltrend slobeend in Boezems Kinderdijk (bron: Sovon)

Figuur 26 (rechtsboven): watervogeltrend slobeend in Nederland (bron: Sovon)

4 Overige broedvogels

Dit hoofdstuk bevat een beschrijving van een aantal kenmerkende (overige) broedvogels van de Boezems van Kinderdijk. Per soort wordt de aantalsontwikkeling besproken en welke mogelijke oorzaak de vooruitgang of achteruitgang kan hebben. In dit hoofdstuk zijn vier categorieën onderscheiden: de roerdomp-groep, de rietzanger-groep, de grasmus-groep en overige broedvogels. De eerste drie categorieën zijn vastgesteld op basis van Sierdsema, 1995.

4.1 Roerdomp-groep

De roerdomp-groep kenmerkt zich door soorten die broeden in nat rietland met voornamelijk overjarig riet, met in ieder geval overjarige rietkragen. Binnen deze groep zijn baardman, bruine kiekendief, kleine karekiet, grote karekiet, snor, purperreiger, roerdomp, grote zilvereiger, woudaap aangewezen als kenmerkende soorten. De woudaap en grote karekiet zijn incidentele broeders, die in 2023 niet in de Boezems van Kinderdijk zijn aangetroffen en daarom niet opgenomen in de soortbespreking.

De snor en purperreiger maken eveneens deel uit van de roerdomp-groep, maar zijn ook aangewezen als kwalificerende soort voor het Natura 2000-gebied Boezems Kinderdijk en daardoor reeds besproken in hoofdstuk 3. Daarbij moet opgemerkt worden dat de purperreiger zich heeft aangepast naar het broeden in bomen (zwarte els en wilg), struiken (wilgen, bramen) en/of ruigtevegetatie (kamperfoelie en bitterzoet). Hetzelfde geldt voor de grote zilvereiger, een nieuwkomer in de Boezems Kinderdijk. Ook deze soort is in zijn biotoopkeuze geen echte rietbewoner (meer) en broedt in diverse biotopen zoals wilgen- en braamstruweel. De soort vestigt zich vaak in de buurt van andere reiger- of lepelaarkolonies. In Kinderdijk nestelden in 2023 3 paar grote zilvereigers in de kolonie purperreigers.

Over het algemeen zien we sinds 1995 een neerwaartse trend van de kritische soorten van nat en overjarig rietland in de Overwaard. Met de afname van het oppervlak en kwaliteit van het rietland in de Overwaard is dit een logisch gevolg. Uit vergelijking van actuele en historische luchtfoto's (Google earth) blijkt dat sinds 2006 het rietland in de Overwaard met meer dan de helft is afgenomen (zie figuur 27). Verder is door verruiging, verbossing en achteruitgang van de kwaliteit van het rietland een groot deel van het resterende habitat van deze soorten ongeschikt geworden.

In de Nederwaard is er (nog) geen sprake van grootschalige achteruitgang van het rietland. Hier wordt in de winter nog riet geogst door de firma Hoek, die sinds 1954 de gehele boezem pacht.

Sinds 2022 laat de pachter in de Nederwaard rietkragen van 2-4 meter breed staan. Dit is een meerwaarde voor veel vogels uit deze roerdomp-groep en voorzichtig terug te zien in het resultaat van het broedvogelonderzoek. De aantallen van kleine karekiet (en snor) stijgen langzaam. Hierbij moet wel vermeld worden dat de aantallen van snor en in mindere mate kleine karekiet ook landelijk in de lift zitten.

In de winter van 2023-2024 zijn meerdere roerdampen in de Nederwaard waargenomen. Deze soort liet zich in voorgaande jaren minder vaak zien. Laten we hopen dat deze stap in de goede richting op de lange termijn effect heeft voor de vogelsoorten uit de roerdomp-groep.

Zeker als er ook nog maatregelen genomen gaan worden in de Hoge Boezem van de Overwaard en de Hoge Boezem van Lekkerland en de ontwikkeling van het Nieuwe Rietmoeras.

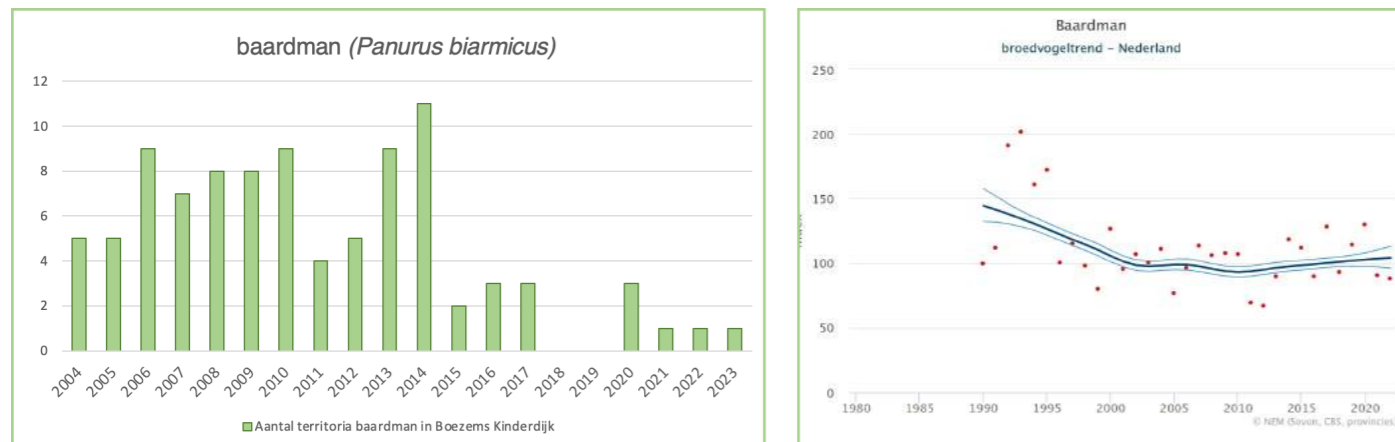

Figuur 27 (boven): De achteruitgang van de rietlanden in de Hoge Boezem van de Overwaard en de Hoge Boezem van Lekkerland in beeld. In het lichtrood (met omlijnning) de omvang van de rietlanden (inclusief overige vegetatie) in 2005. De omvang van de rietlanden en andere vegetatie in 2023 is weergegeven in het groen. In 18 jaar tijd is bijna de helft van de vegetatie in de Hoge Boezems verdwenen.

Baardman

Waar het gemiddelde aantal territoria Baardman in de periode 1995-2000 nog 4,2 broedparen was in de Overwaard, liep dit aantal in de periode 2018-2023 terug naar gemiddeld 0,8. In de laatste drie jaar is baardman niet meer broedend vastgesteld in de Overwaard.

In de Nederwaard werd één territorium gemeld, waarvan later ook jongen zijn waargenomen. Van deze soort geldt dat de lange termijn trend van Boezems Kinderdijk negatief is. De landelijke trend geeft geen aanleiding om te denken dat er sprake is van een landelijke afname (zie figuur 29). Waarmee het bijna verdwijnen van de baardman als broedvogel is de Boezems Kinderdijk in de lokale (gebieds)problematiek gezocht moet worden.

Figuur 28 (links): Aantal territoria van de baardman in Boezems Kinderdijk in de periode 2005-2023

Figuur 29 (rechts): broedvogeltrend baardman in Nederland (bron: Sovon)

Roerdomp

De roerdomp wordt in de winter met enige regelmaat waargenomen binnen het boezemgebied van Kinderdijk. Tijdens de BMP-rondes zijn geen territoria vastgesteld, waardoor geen geldig territorium vastgesteld is. Vanaf 1994 is zeven maal een territorium vastgesteld in de Overwaard en twee maal in de Nederwaard. Gezien de verborgen levenswijze is de aanwezigheid van minimaal één territorium niet uitgesloten.

Figuur 30 : Roerdomp in de Nederwaard (foto Jacob Molenaar)

Kleine karekiet

In 2023 werd in de Overwaard een aantal van 52 territoria vastgesteld. Dit is een aantal wat past in een afnemende trend van deze soort. De aantallen in de Overwaard nemen in hard tempo af en zijn al gehalveerd ten opzichte van een decennium geleden. In de Nederwaard zijn 82 territoria van de kleine karekiet vastgesteld. De aantallen in de Nederwaard zitten in de lift en 2023 is zelfs in aantal territoria een recordjaar voor deze soort. De kwaliteit van het rietland is hier beter vanwege het continue maaibeheer wat verbossing tegengaat, bij het maaien van het riet worden rietkragen gespaard en het areaal rietland is niet afgenomen in het laatste decennium.

Figuur 31 (links): Aantal territoria van de kleine karekiet in de HBO en HBN in de periode 2005-2023

Figuur 32 (rechts): broedvogeltrend kleine karekiet in Nederland (bron: Sovon)

Figuur 33 : Kleine karekiet (foto Rick Dekker)

4.2 Rietzanger- en blauwborstgroep

De vogelsoorten uit de Rietzanger-groep zijn zowel aan te treffen in de natte, goed ontwikkelde rietvegetaties van de Roerdomp-groep als in verlandende rietvegetaties. Deze groep bestaat uit bruine kiekendief, waterral, rietzanger, rietgors en kraanvogel, waarvan de laatste niet voorkomt als broedvogel in de Boezems van Kinderdijk. Het is belangrijk voor soorten als bruine Kiekendief en rietzanger dat er overjarig riet aanwezig is. Rietgors en waterral kunnen ook aangetroffen worden in riet dat jaarlijks wordt gemaaid.

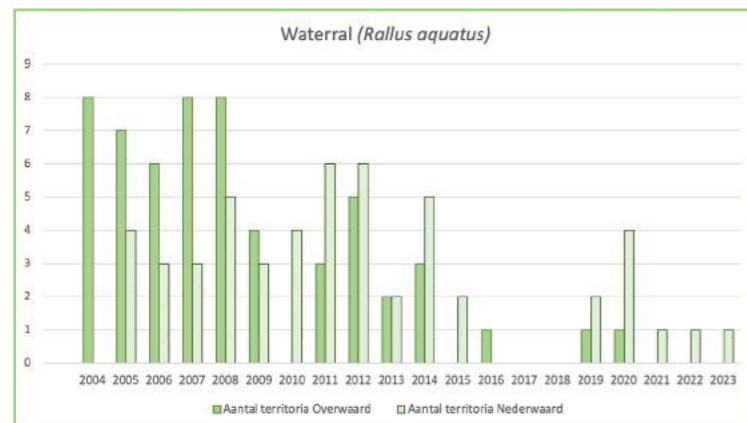
De Blauwborst-groep omvat de drie soorten: blauwborst, rietgors en sprinkhaanzanger. De Blauwborst-groep is kenmerkend voor rietmoerassen waar opslag is van struweel. Het habitat van de Blauwborst-groep ligt in het verlengde van de fase waarin de Rietzanger-groep broedt. Beide vogelgroepen indiceren overjarige en verruigde rietvegetaties.

Blauwborst

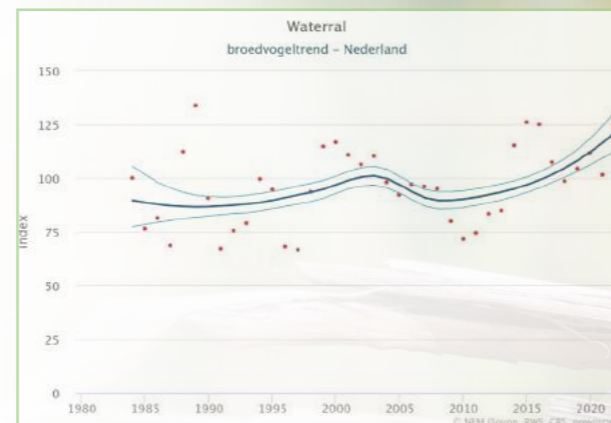
Blauwborst laat met een totaal van 34 paren een bovengemiddeld beeld zien dit jaar. De stijging in de Nederwaard naar 16 territoria is een record voor het gebied. Met 18 territoria in de Overwaard is sprake van een gemiddeld aantal. De blauwborst broedt in overjarig riet en/of verstruweeld rietland in combinatie met slikrandjes om te foerageren. De slikrandjes in de Nederwaard beginnen steeds meer op te vallen, veroorzaakt door insporing van machines en ganzenpaadjes. Iets wat de alarmbellen moet doen rinkelen, want op deze manier is de aftakeling van de rietlanden in de Overwaard ook begonnen. Of de aantallen blauwborst correleren met de toename van slikrandjes in de Nederwaard is uiteraard niet hard te maken, maar het is wel een opvallend detail.

Waterral

De laatste jaren is het aantal broedgevallen van de waterral landelijk gezien stabiel. Vanaf 2009 is een dalende trend waar te nemen voor het aantal broedgevallen in de Hoge boezem van de Overwaard. Voor 2009 waren aantallen van 7 à 8 broedgevallen in de Overwaard vrij normaal. Sinds 2016 wordt er in de Hoge boezem van de Overwaard nog slechts 0-1 broedgeval per seizoen vastgesteld. In de Hoge boezem van de Nederwaard liggen de aantallen van 2009 vrijwel altijd gelijk of hoger in verhouding tot het aantal broedgevallen in de Hoge boezem van de Overwaard. In 2023 heeft de vogel niet veel van zich laten horen en bleef het bij 1 paar in de Nederwaard en 0 in de Overwaard. Hoewel landelijk de trend langzaam positief stijgt met < 5% per jaar, zien we dat de soort in de Boezems van Kinderdijk achter blijft.

Figuur 34 (links): Aantal territoria van de waterral in de Overwaard en Nederwaard Boezems in de periode 2005-2023

Figuur 35 (rechts): broedvogeltrend waterral in Nederland (bron: Sovon)

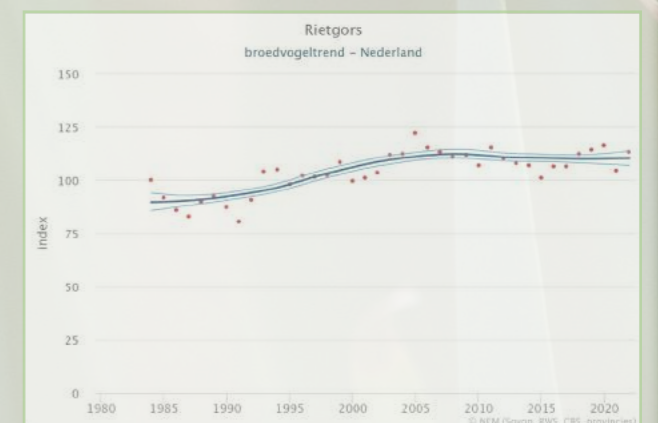
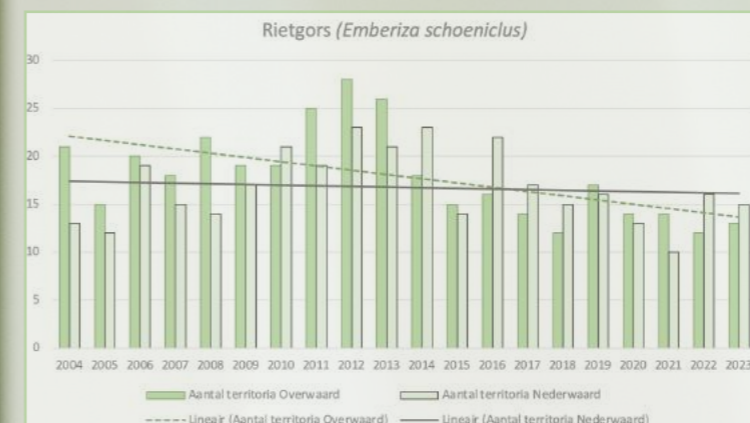
Bruine kiekendief

De bruine kiekendief heeft voorkeur voor overjarige rietlanden. In 2023 zijn in het boezemgebied in totaal twee broedgevallen vastgesteld, één in de Overwaard en in de Nederwaard. De vastgestelde 2 broedparen betreffen vermoedelijk wel een ondergrens. Tijdens iedere monitoringsronde wordt er veel activiteit van bruine kiekendieven waargenomen, echter ontsnappen nesten en/of broedparen ook gemakkelijk aan de aandacht, mede omdat mannetjes bruine kiekendieven meerdere partners of meerdere nesten tegelijkertijd kunnen hebben. De landelijke trend is negatief wat de afname van deze soort in samenhang met de verslechtering van het habitat verklaart.

Rietgors

Rietgors is geen uitgesproken rietsoort, maar broedt in rietkragen, rietvelden en/of andere vochtige ruigten dan wel moerasvegetaties. Deze soort volgt grofweg de landelijke trend tot 2012, met toenemende aantallen.

Sinds 2012 is er sprake van een forse daling van de aantallen, waarbij zowel in de Nederwaard als de Overwaard bijna sprake is van een halvering van de aantallen van een decennium geleden. Op basis van de trendlijn kunnen we echter concluderen dat de aantallen voor de Nederwaard stabiel zijn en dat er voor de Overwaard een negatieve trend zichtbaar is. Niet vreemd als je bedenkt dat forse delen van het broedbiotoop sindsdien zijn verdwenen. In 2023 werden in de Overwaard 13 en in de Nederwaard 15 territoria vastgesteld.

Figuur 36 (links): Aantal territoria van de rietgors in de Overwaard en Nederwaard Boezems in de periode 2005-2023

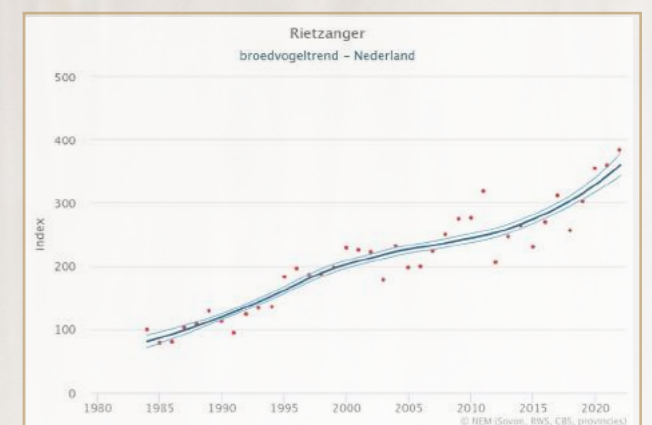
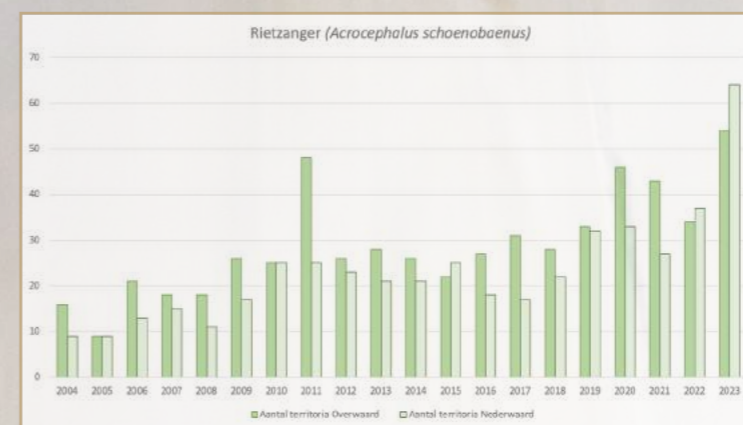
Figuur 37 (rechts): broedvogeltrend rietgors in Nederland (bron: Sovon)

Rietzanger

Het afgelopen seizoen was geen verkeerd jaar voor de rietzanger en dat is een understatement. Met 64 territoria is er in de Nederwaard sprake van een extreme groei (hoogste aantal territoria was 37). Ook in de Overwaard werd een recordaantal van 54 territoria geteld (was 48). In totaal werden in 2023 118 territoria in de Boezems van Kinderdijk vastgesteld. De stijgende trend past ook goed in het landelijk beeld.

De extreme groei in de Nederwaard heeft vermoedelijk te maken met het feit dat sinds afgelopen jaar verspreid over de Nederwaard robuuste rietkragen blijven overstaan. De rietzanger profiteert van de extra strekkende meters overjarige rietkraag, waarmee extra broedbiotoop beschikbaar is gekomen. In de Overwaard speelt verstruweling de soort zeker in de kaart, omdat rietland hier in grote delen afwezig is, op basis van verspreidingskaarten is ook waar te nemen dat de rietzanger verdwenen is uit de kern van het gebied en teruggedrongen is naar de randen van het gebied van de Overwaard, waar op dit moment nog het meeste riet aanwezig is.

Figuur 38 (links): Aantal territoria van de rietzanger in de Overwaard en Nederwaard Boezems in de periode 2005-2023

Figuur 39 (rechts): broedvogeltrend rietzanger in Nederland (bron SOVON)

4.3 Grasmus-groep en broedvogels van struweel en

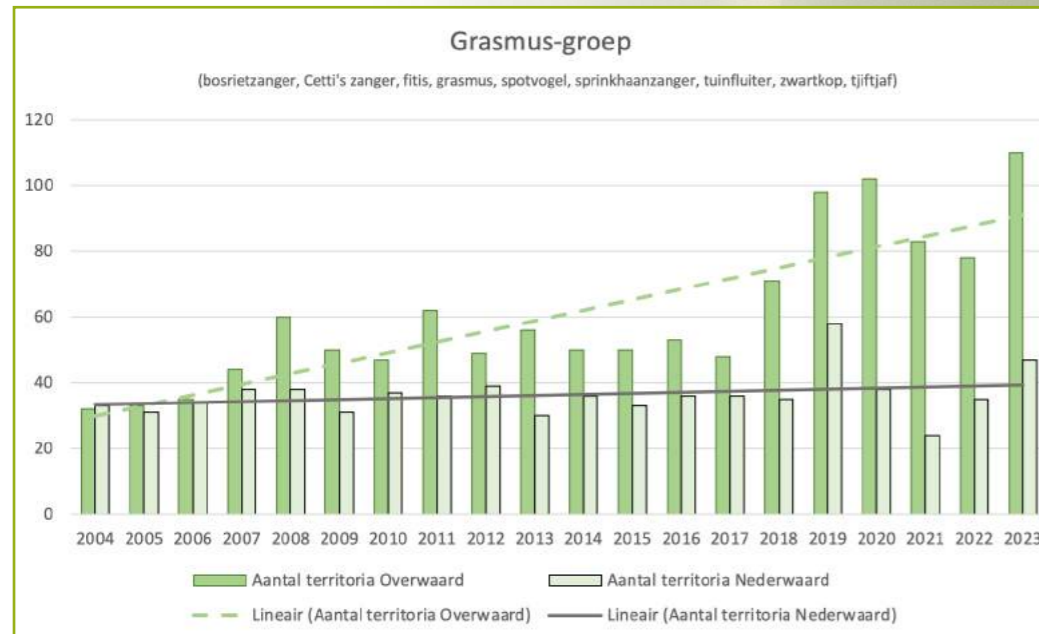
De grasmus-groep betreft broedvogels van struweelachtige begroeiingen en structuurrijke bosranden. Deze groep kunnen we in verschillende landschapstypen aantreffen: waaronder jonge bosopslag in moeras en kleinschalig agrarisch cultuurlandschap (heggen en hakhoutwallen). De soorten van de grasmus-groep die in Kinderdijk broeden of gebroed hebben zijn: grasmus, nachtegaal, kneu, bosrietzanger, heggenmus, spotvogel, tuinfluiter en de fitis. De zwartkop, Cetti's zanger, tijftjaf behoren officieel niet tot de grasmus-groep, maar zijn in dit hoofdstuk wel meegenomen vanwege hun relatie met de aanwezigheid van houtige vegetatie.

Grasmus-groep

De grasmus-groep laat over het algehele beeld voor 2023 een vervolg van de stijgende trend zien voor de Overwaard en vervolg op de licht positieve trend voor deze soortgroep voor de Nederwaard. Zo waren bosrietzanger, grasmus en tuinfluiter met evenaring van recordhoogtes in territoria. De tuinfluiter vestigde een nieuw record met 17 territoria in de Overwaard. De fitis kende met in totaal 25 territoria een bescheiden opleving in 2023, na een jarenlange negatieve trend. De landelijke trend voor de fitis is overigens ook negatief.

In onderstaande grafiek is de aantalsontwikkeling opgenomen van de soorten van struweel en bos. Hieruit is af te lezen dat het totaal aantal territoria in de Overwaard in 20 jaar tijd van 20-25 territoria naar 80-90 territoria is gestegen. Concluderend kunnen we stellen dat het achterstallig onderhoud van vooral de Hoge Boezem van de Overwaard ervoor heeft gezorgd dat er meer houtige opslag aanwezig is,

Ondanks de pogingen om de houtige opslag te reduceren zijn de aantallen broedvogels van rietruigte en struweel niet afgenomen. Er is nog veel ruigte en struweel aanwezig, waardoor het rietland niet functioneert als gezond rietland.

Figuur 40 (links): Aantal territoria van de vogels van de grasmusgroep (inclusief Cetti's zanger, zwartkop en tijftjaf) in de Overwaard en Nederland in de periode 2004-2023.

5 Rietmoeras

In het jongste stuk van het boezemgebied, het nieuwe rietmoeras, konden in 2023 2 nieuwe vogelsoorten als broedvogel vastgesteld worden. Het betreffen de steltkluut en slobeend. In totaal hadden in het nieuwe rietmoeras 29 soorten broedvogels territoria. Na een dipje in 2022 met 24 soorten is de stijgende lijn van de afgelopen jaren doorgetrokken.

Aan de aantallen struweelvogels was goed te zien dat het Nieuwe Rietmoeras in 2023 flink verruigd was. Verspreid over het gebied stond veel opschot van wilgen en andere ruigtesoorten. Dit had als gevolg dat er territoria waren van o.a. grasmus (6), bosrietzanger (5), blauwborst (8), fitis (7) en winterkoning (5). Wel vreemd is dat de Cetti's zanger ontbrak op het Nieuwe Rietmoeras.

Een leuke nieuwe broedvogel voor het Rietmoeras was de steltkluut, ook de kluut was, na een afwezigheid van een jaar, weer present met 6 nesten.

Het ziet er naar uit dat komend jaar het aantal struweelvogels flink zal afnemen. In een volgende poging om de rietgroei te stimuleren zijn in het najaar van 2023 alle houtige gewassen van het Nieuwe Rietmoeras verwijderd. Ook zijn de hopen met gerooid hout, die de afgelopen jaren in het gebied waren opgeworpen, verwijderd. Daarnaast zijn plekken waar sprake was van enige rietgroei met een raster beschermd tegen ganzenvraat.

Het lijkt erop dat, vijf jaar nadat met de aanleg van het Nieuwe Rietmoeras werd gestart, eindelijk sprake is van rietontwikkeling. Hopelijk gaat dit komend seizoen meer rietvogels opleveren. Ook zijn er door succesie biotopen ontstaan met zegges, die potentie hebben voor rallen, zoals het porseleinhoen en de waterral.

Figuur 41 (boven): situatie op het Nieuwe Rietmoeras januari 2024

Figuur 42 (rechts): grafiek met aantallen territoria broedvogels Nieuwe Rietmoeras 2018-2023

	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Grauwe gans	1	66	81	116	80	166
Grote Canadese gans	12		3	11	7	2
Nijlgans	1	1	3	4	2	3
Waterhoen	1	3	1			2
Scholekster	1			1	1	1
Kleine plevier	3	3		1	0	0
Kievit	4	4	2	3	3	7
Kokmeeuw	105	375		8		35
Stormmeeuw	2					
Kleine mantelmeeuw	3	2				
Visdief	27	8				
Witte kwikstaart	3	2	1			1
Bergeend		1	1	2	2	2
Wilde eend		7	4	3	1	2
Tureluur		1		1	1	3
Zwartkopmeeuw		3				1
Fitis		1	7	6	5	7
Rietzanger		8	8	6	4	6
Kleine karekiet		1	4	7		
Winterkoning		2		1	4	5
Blauwborst		5	7	8	3	8
Rietgors		6	6	3	4	5
Soepgans			1			1
krakeend			1	1		2
Soepeend			1	1		1
Meerkoet			2		1	
Kluut			2	22		6
Cetti's zanger			1			
Tjiftjaf			1	4		
Snor			3	1		
Kuifeend				1	1	0
Fazant				1	1	1
Tureluur				1		
Bosrietzanger				6	2	5
Zwartkop				1		1
Tuinfluitier				3	1	
Putter				1		
Brandgans					1	1
Gele kwikstaart					1	
Grasmus					2	6
Koekoek					1	
Merel					1	
Zwarte Kraai					1	
Slobeend						1
Steltkluut						1
Aantal soorten broedvogels	12	19	21	28	24	29

Figuur 43 Paartje witvleugelsterns in de Hoge Boezem van de Nederwaard mei 2024 (foto Sven Visser)

6 Bijzondere vogelwaarnemingen

Tijdens de inventarisatieronden lopen de tellers in de Boezems regelmatig tegen een zeldzame(re) vogelsoort aan. Ook tijdens het trektellen of gewoon tijdens een rondje 'vogelen' wordt wel eens wat bijzonders ontdekt. Dit hoofdstuk geeft een overzicht van 'bijzondere' vogels die in 2023 zijn waargenomen in de Boezems van Kinderdijk. De vogels die tijdens het trektellen (overvliegende vogels tijdens de migratie) zijn gezien, zijn in het overzicht niet meegenomen. Deze waarnemingen zijn terug te zien via www.trektellen.nl -> **telpost Kinderdijk**.

Bijzondere waarnemingen Overwaard

Het begon in januari met een waarneming van een drieteenmeeuw, een zeevogel die zelden in het binnenland wordt gezien. Vermoedelijk was het diertje verzwakt door de vogelgriep. De vogel overleed korte tijd later. Op het Nieuwe Rietmoeras was half maart een paartje roodborsttapuit aanwezig, helaas kwam het niet tot een broedgeval. In april waren twee koereigers in zomerkleed ter plaatse in de purperreigerkolonie. Ook hier is het (vermoedelijk) niet tot een broedgeval gekomen. De aantallen koereigers in Nederland blijven toenemen, wellicht dat dit kleine reigertje de komende jaren de Boezems weet te vinden om te nestelen. Eind april riep een porseleinhoen langs de kade van de Overwaard. De eerste voor de Overwaard sinds 2016 en voor het gehele N2000-gebied sinds 2019.

Bijzondere waarnemingen Nederwaard

De sprinkhaanzanger is tegenwoordig zeldzaam in de Alblasserwaard, voor het eerst sinds 4 jaar had de soort weer territoria in de Nederwaard. De eerste waarneming was op 6 mei. Een dag eerder op 5 mei werd een paartje witvleugelsterns gezien, die op 12 mei zelfs een vlotje bezette in de zwarte sternkolonie. Het eerste broedgeval voor de Boezems van Kinderdijk en op dat moment het enige in Nederland. Helaas mislukte de broedpoging in de eifase. Ook hingen er weer twee kwakken rond in de nazomer, mogelijk hebben deze heimelijke broedvogels ergens genesteld in (de omgeving van) Kinderdijk. Geen vogelsoort, maar wel leuk om te vermelden is de vangst van een dwergspitsmuis tijdens de vangrondes voor de Noordse Woelmuis.

6 Een zeldzame rietbewoner

Dat Kinderdijk niet alleen belangrijk is voor vogels blijkt wel uit de aanwezigheid van de zeldzame Noordse woelmuis. Het diertje is het enige endemische zoogdier in Nederland, hetgeen betekent dat deze (onder)soort alleen in Nederland voorkomt en nergens anders in de wereld.

Het gaat landelijk zeer slecht met de Noordse woelmuis. In Nederland komt de Noordse woelmuis nog maar in een paar regio's voor en binnen deze regio's is de populatie veelal verdeeld over geïsoleerde en versnipperde stukjes natuur. Op locaties waar andere woelmuissoorten zoals de veldmuis (*Microtus arvalis*), de aardmuis (*Microtus agrestis*) en de rosse woelmuis (*Myodes glareolus*) voorkomen, ondervindt de Noordse woelmuis vaak concurrentie en wordt dan verdreven naar de nattere delen in het gebied die voor deze concurrentiesoorten minder geschikt zijn.

Afgelopen jaren is bijna jaarlijks onderzoek gedaan naar de aanwezigheid en verspreiding van de Noordse woelmuis in de Hoge boezem van de Nederwaard. Nadat in 2016 en 2018 met behulp van eDNA werd aangetoond dat er nog steeds een populatie van de Noordse woelmuis in de Hoge boezem van de Nederwaard aanwezig is, werden vanaf 2019 met hulp van inloopvallen ook Noordse woelmuizen gevangen.

Voor de Noordse woelmuis geldt in Kinderdijk geen wettelijke instandhoudingsdoelstelling (zie hoofdstuk 3), waardoor er geen verplichting meer is op het gebied om de populatie actief te behouden en hiervoor specifieke beheermaatregelen te treffen. Dit maakt deze geïsoleerde populatie van erg kwetsbaar maakt voor veranderingen.

Om deze bijzondere soort voor de Boezems van Kinderdijk te kunnen behouden kan er onder andere worden nagedacht over aanpassingen in beheer, waarbij de dominantie van riet op sommige percelen wordt beperkt en er ruimte ontstaat voor meer variatie in de ondergroei (qua soorten en structuur).

Figuur 44 (linker bladzijde): Noordse woelmuis voor Nederwaard 5 (foto R.Slagboom)

Figuur 45 (links boven) : overzicht vangstlokaties Noordse woelmuis in periode 2018-2023 (Koen van Veen)

Figuur 46 (rechtsboven): Koen van Veen en Sven Visser controleren de inloopvallen (foto R.Slagboom)

7 Bronvermelding

Literatuur

- Boele A., van Bruggen J., Hustings F., Koffijberg K., Vergeer J.W. & van der Meij T. (2016) Broedvogels in Nederland in 2014. Sovon-rapport 2016/04. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen
- Hustings F. & Vergeer J.W. (2002). Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000; verspreiding, aantallen, verandering
- Koen van Veen en Niek Alderliesten (2023). Muizenonderzoek Hoge Boezem van de Nederwaard 2022
- Royal Haskoning/DHV, A.J.M. van den Broek (2015) Beheerplan Boezems Kinderdijk 2014-2019
- Sierdsma H.1995. Broedvogels en beheer. Het gebruik van broedvogelgegevens in het beheer van bos- en natuurterreinen. SOVON-onderzoeksrapport 1995/04
- Broedvogelverslagen Hoge boezems Kinderdijk 2011 - 2022
Diverse auteurs Vogelwerkgroep Natuur- en vogelwacht 'De Alblasserwaard'.
- Wetering, B, R., A.Kooij, R.Slagboom, P.Verhaar en R.Vinke (2023). Monitoringsverslag Boezems van Kinderdijk 2022. NWA-rapport 2022-01. Natuur- en Vogelwacht 'de Alblasserwaard', Papendrecht.

Website's

KNMI Klimatologie,	www.knmi.nl
Sovon vogelonderzoek Nederland	www.sovon.nl
Waarneming.nl	www.waarneming.nl
Trektellen	www.trektellen.nl
Topotijdreis	www.topotijdreis.nl

Fotoverantwoording

De foto's in dit verslag zijn afkomstig van Rick Dekker (13,17,31,32,34), Jacob Molenaar (19,21), Gerard Roest (24,25), Bram Roobol (37), Richard Slagboom (6), Sven Visser en Bastiaan van de Wetering.

BIJLAGE I Langjarig overzicht territoria 2004-2023

Soort	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Baardman	2	2	4	5	4	4	3	2	2	7	8	2	1	2	0	0	2	1	1	1
Bergeend	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Blauwborst	6	5	7	8	5	12	5	6	9	5	4	5	7	9	7	6	10	8	8	16
Boerenwaluw	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0
Boomkruiper	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	1	0	0	1	0	0
Bosrietzanger	0	0	3	1	2	1	2	1	4	2	5	1	2	4	4	10	9	3	4	5
Bosuil	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
Braamsluiper	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Brandgans	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bruine Klekendief	2	2	2	2	2	3	2	1	1	1	1	1	1	2	1	1	2	2	1	1
Buizerd	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Cetti's Zanger	0	0	0	0	0	0	0	1	3	3	3	2	6	6	6	11	7	3	5	12
Ekster	3	2	5	7	8	4	4	1	3	2	4	6	3	3	3	3	0	2	0	3
Fazant	3	4	2	3	3	4	6	4	6	4	7	6	5	2	4	2	6	3	2	2
Fitis	15	19	14	21	15	11	9	13	12	4	8	11	9	6	4	4	4	1	5	6
Fuut	13	10	14	10	9	10	10	7	8	7	7	7	7	8	7	6	6	7	7	8
Gaal	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	1	0	0
Gierzwaluw	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	1	0	0
Grasmus	0	0	0	0	0	0	2	2	0	1	2	2	2	2	1	5	1	2	2	1
Grauwe Gans	0	0	0	1	2	6	6	5	5	9	10	15	52	187	167	154	59	48	149	204
Grauwe Vliegenvanger	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Groene Specht	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0
Groenling	2	0	1	3	2	1	2	4	1	3	2	2	3	1	3	0	1	3	3	2
Grote Bonte Specht	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1	1	0
Grote Canadese Gans	0	2	3	3	4	6	8	6	4	7	3	1	6	19	14	1	5	8	1	1
Heggenmus	9	6	7	8	10	13	11	9	7	5	9	10	10	9	12	8	4	6	5	5
Holenduif	4	3	5	3	3	4	2	4	4	3	0	3	2	1	4	2	1	2	2	1
Houtduif	7	8	8	9	5	5	7	5	9	8	3	3	4	3	6	8	4	6	5	9
Huismus	2	6	8	9	7	8	7	9	19	22	29	16	22	15	27	28	23	28	35	43
Ijsvogel	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0
Kauw	0	0	1	0	0	1	2	0	0	0	0	1	6	6	3	4	4	6	4	13
Kievit	3	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	3	1	1	0	1	1	3	1	2
Kleine Karekiet	57	81	61	76	57	73	68	75	75	64	52	57	68	46	52	63	52	70	54	82
Kneu	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Knobbelzwaan	1	1	2	1	1	1	1	1	1	0	1	0	1	0	1	1	1	1	0	1
Koekoek	0	1	2	2	1	1	2	2	1	2	1	1	2	2	0	2	1	1	2	2
Kokmeeuw	1	0	1	6	10	11	6	38	36	55	9	4	5	10	4	5	49	24	11	16
Koolmees	7	10	14	10	10	11	12	7	8	8	8	11	11	11	10	14	4	11	11	14
Kraakend	0	1	4	3	1	3	4	1	3	3	2	1	3	3	4	3	2	1	3	3
Kuifeend	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	1	0	0	0	1

Soort	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Matkop	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Meerkoet	11	15	18	15	16	14	15	10	10	8	8	7	9	12	10	16	10	11	9	9
Mereel	11	9	12	10	11	10	11	9	11	9	8	12	10	11	10	11	8	8	11	11
Nachttegaal	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Nijlgans	0	2	1	1	2	2	2	0	2	1	1	2	1	1	3	2	2	1	0	0
Pimpelmees	6	5	5	6	6	6	7	4	5	6	4	2	4	5	6	8	12	10	6	9
Porseleinhoen	0	1	5	0	7	2	4	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0
Purperreiger	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	4	0	1	0	0	0	0
Putter	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	2	2
Ransuil	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Rietgors	13	12	19	15	14	17	21	19	23	21	23	14	22	17	15	16	13	10	16	15
Rietzanger	9	10	13	15	11	17	25	25	23	21	21	25	18	17	22	32	33	27	37	64
Ringmus	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Roerdomp	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
Slobeend	0	0	0	0	0	0	0	1	1	2	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Smient	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Snor	3	4	3	5	6	6	3	7	6	9	11	9	10	11	13	13	18	9	11	17
Soepeend	0	0	0	0	0	0	10	0	2	1	2	0	0	2	2	3	8	6	9	3
Spotvogel	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	0	0	0	1
Spreeuw	2	1	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	2
Sprinkhaanzanger	1	1	3	2	1	1	3	1	1	1	0	1	1	1	1	4	1	0	0	2
Staatmees	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	1
Tafeleend	2	2	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0	1	0	0	0
Tijftjaf	8	5	7	7	10	10	12	11	12	9	11	12	10	9	10	15	8	10	9	15
Tuinflinter	3	2	3	2	5	4	3	5	3	4	3	3	2	3	2	4	2	3	6	0
Tureluur	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0
Turkse Tortel	0	6	4	6	3	2	5	3	5	2	7	7	5	4	5	2	5	3	10	10
Vink	0	1	4	1	1	3	1	4	1	2	0	2	2	2	1	3	2	2	3	3
Waterhoen	12	16	23	21	14	12	17	13	10	11	8	8	8	11	6	6	8	6	6	8
Waterral	0	4	3	3	5	3	4	6	6	2	5	2	0	0	0	2	4	1	1	1
Wilde Eend	41	25	27	22	35	29	36	23	31	25	32	25	23	29	31	30	19	8	16	13
Winterkoning	13	25	15	26	20	16	22	9	11	12	15	19	20	15	17	14	14	18	16	19
Witte Kwikstaart	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Witvleugelstern	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Woudaap	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Zanglijster	1	0	1	2	1	0	0	1	1	0	1	2	1	0	1	2	3	1	1	0
Zomertaling	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Zwarte Kraai	2	2	2	2	2	2	2	1	2	1	1	2	2	2	3	3	0	0	0	2
Zwarte Roodstaart	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zwarte Stern	23	18	24																	

Soort	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Baardman	3	3	5	2	4	4	6	2	3	2	3	0	2	1	0	0	1	0	0	0
Bergeend	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	2	3	2	3	2	2	1	1
Blauwborst	19	18	20	15	8	14	11	13	11	13	16	9	12	15	14	21	16	11	15	18
Blauwe Reiger	3	2	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Boerenwaluw	0	0	0	2	2	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bosrietzanger	0	2	0	3	6	3	6	8	6	7	2	3	6	0	13	12	13	9	9	13
Braamsluiper	0	1	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	2	1
Brandgans	0	0	1	2	2	1	4	1	2	1	1	2	15	6	7	7	1	1	6	4
Bruine Kiekendief	3	3	3	3	3	4	4	2	5	5	3	1	2	2	1	2	1	0	1	1
Buidelmees	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Cetti's Zanger	0	0	0	0	0	0	0	0	3	4	1	1	6	11	15	25	23	4	10	19
Dodaars	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ekster	5	5	7	8	9	8	6	6	3	2	4	5	2	3	1	5	4	0	1	1
Fazant	2	5	1	3	5	5	3	3	1	1	2	2	1	0	1	1	4	3	5	7
Fitis	19	17	19	24	30	26	22	26	24	21	21	23	19	18	16	24	15	15	13	19
Fuut	15	17	18	24	11	13	8	7	10	8	9	8	9	10	7	6	6	5	5	6
Gaai	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0
Grasmus	1	0	1	1	1	0	1	3	0	3	2	3	4	1	6	4	11	16	14	14
Grauwe Gans	35	56	63	73	85	115	130	88	183	38	127	595	1057	1162	1679	1961	888		816	596
Groene Specht	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Groening	0	0	0	0	0	0	0	2	1	1	2	1	0	0	0	0	2	0	1	0
Grote Bonte Specht	1	0	1	0	0	0	0	2	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	1
Grote Canadese Gans	0	3	9	7	10	7	12	21	6	10	8	16	49	76	23	107	66	0	54	30
Grote Karekiet	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Grote Zilverreiger	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	3	3
Heggenmus	3	6	7	5	5	4	7	7	4	6	6	5	5	4	8	3	2	5	4	4
Holenduif	2	4	4	7	7	6	5	6	6	7	5	4	4	4	7	3	4	5	2	2
Houtduif	6	6	3	9	3	1	6	5	1	6	3	2	2	0	3	5	3	4	1	2
Huismus	5	12	10	5	7	4	8	17	15	13	12	10	18	11	8	9	13	13	14	13
Isvogel	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Kievit	0	0	0	0	2	0	0	1	0	0	2	1	2	4	3	3	2	1	4	2
Kleine Karekiet	82	63	119	85	68	65	70	101	93	79	59	67	67	56	48	71	53	67	45	52
Kleine Plevier	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Kluut	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	28	0	0	2	1	1	2	2
Kneu	1	1	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Knobbelzwaan	3	1	1	0	0	0	0	2	1	0	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0
Koekoek	1	2	3	2	2	2	3	3	3	2	1	2	4	2	2	2	1	1	1	4
Kokmeeuw	12	1	8	5	2	2	20	11	34	20	36	60	103	124	115	30	40	0	55	0
Kolgans	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Koolmees	3	11	6	9	9	11	7	8	5	6	9	9	6	6	5	8	9	9	10	9
Krakeend	4	1	2	4	4	8	6	7	7	5	6	7	6	10	5	11	11	15	4	4

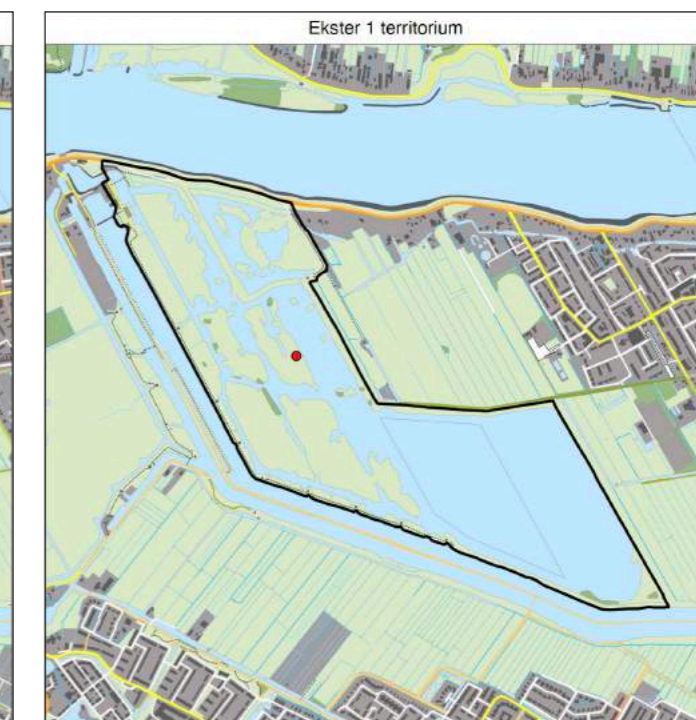
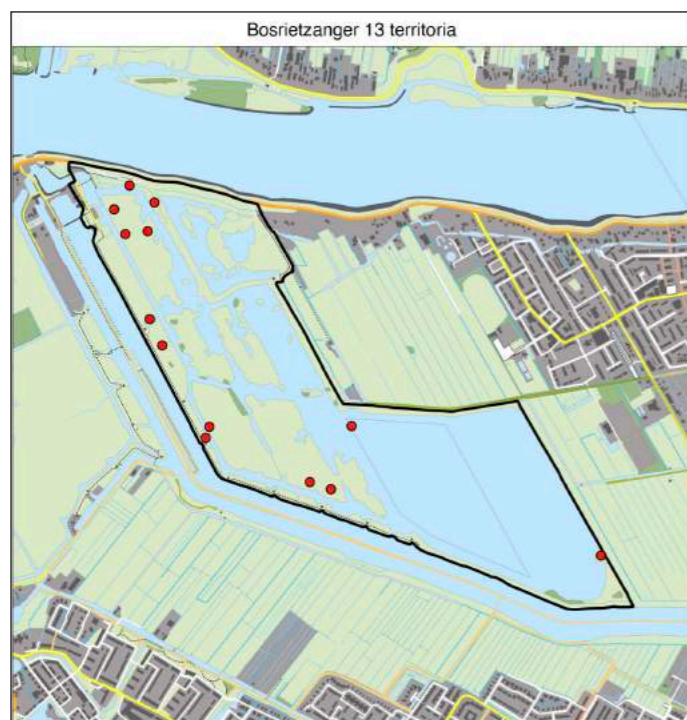
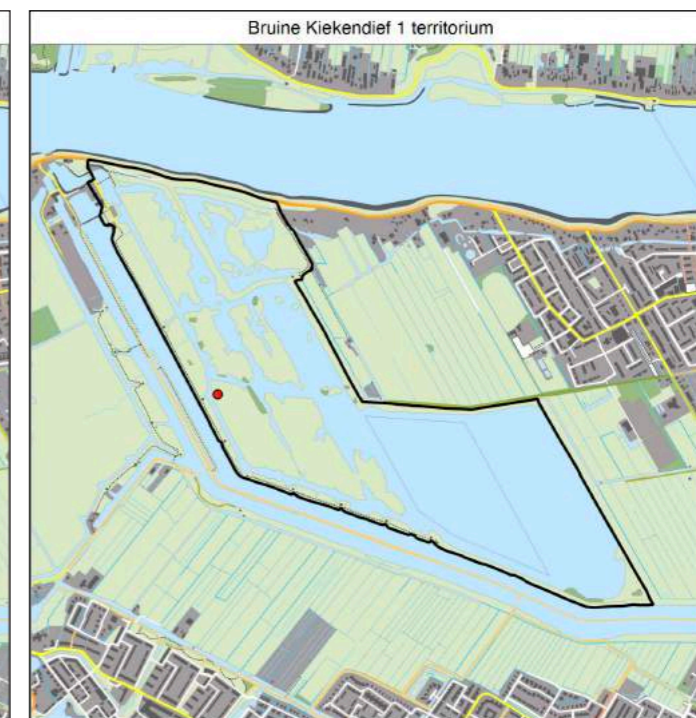
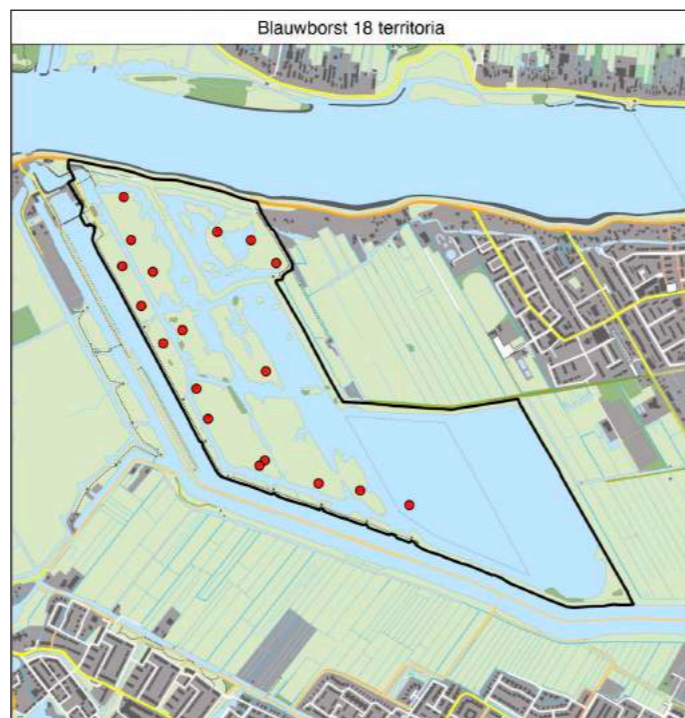
Soort	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Kuifeend	2	2	4	3	3	2	3	3	6	6	2	3	3	6	2	7	6	11	6	5
Kwak	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0
Matkop	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Meerkoet	15	11	10	13	13	8	11	11	5	4	5	7	12	6	8	10	5	3	7	7
Merel	9	11	13	13	12	12	6	10	8	8	11	3	10	5	2	2	2	4	5	5
Nijlgans	4	3	4	9	6	5	11	7	8	4	4	6	14	15	12	23	15	13	10	10
Pimpelmees	3	7	5	6	4	7	3	5	8	3	4	5	4	5	7	4	5	4	4	6
Porseleinhoen	0	0	1	1	0	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Purperreiger	0	73	86	115	113	103	123	121	90	120	165	137	214	196	142	162	150	180	230	190
Putter	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	1	0	0
Ransuil	2	1	0	0	1	1	1	0	1	1	0	2	1	1	0	0	0	0	1	0
Rietgors	21	15	20	18	22	19	19	25	28	26	18	15	16	14	12	17	14	14	12	13
Rietzanger	16	9	21	18	18	26	23	48	26	28	26	22	27	31	28	33	46	43	34	54
Roerdomp	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0
Roodborsttapuit	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Scholekster	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Slobeend	1	0	0	0	1	0	1	3	2	3	1	1	3	2	1	5	6	2	0	1
Smient	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Snor	6	8	8	7	8	8	6	12	10	10	7	4	6	5	3	6	7	2	3	2
Soepeend	0	9	0	0	0	0	12	0	1	0	0	1	0	6	0	2	3	2	2	10
Soepgans	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	1	1	1	3
Spotvogel	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	2	2	1	1	0	1
Spreeuw	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Sprinkhaanzanger	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0
Startaar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0
Steltkluit	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tafeleend	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tijftjaf	8	7	5	10	11	10	9	17	13	13	11	9	8	9	6	15	20	17	16	21
Torenvalk	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1
Tuinfluter	3	5	7	5	9	10	7	3	3	6	9	7	4	7	11	15	12	11	11	17
Vink	1	0	0	0	0	0	1	3	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Visdief	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	14	0	0	0	0	0	0
Waterhoen	13	10	17	13	14	10	16	17	9	7	4	7	5	7	6	6	5	9	3	3
Waterral	8	7	6	8	8	4	0	3	5	2	3	0	1	0	0	1	1	0	0	0
Wilde Eend	30	46	37	31	29	38	43	58	40	41	23	47	35	56	32	42	45	37	23	35
Winterkoning	36	27	29	47	37	21	25	24	24	22	23	22	17	15	14	16	17	22	20	17
Wintertaling	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Witte Kwikstaart	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	3	3	0	0	0
Zanglijster	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
Zomertaling	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Zwarte Kraai	2	1	5	3	3	2	3	2	2	2	2	2	1	1	2	2	2	3	2	3
Zwarte Stern	3	6	8	5	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zwartkop	1	2	3	1	3	1	2	3	0	1	4	2	6	1	2	1	7	10	5	6

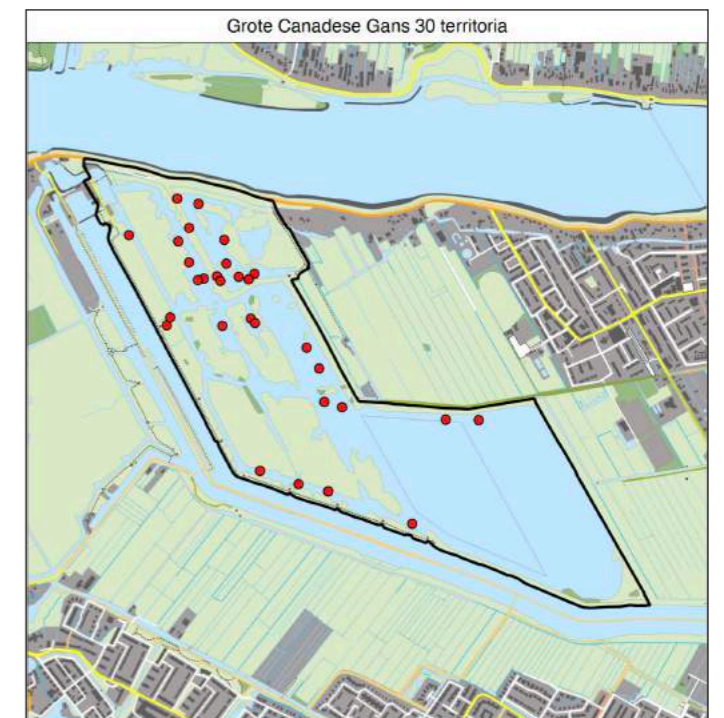
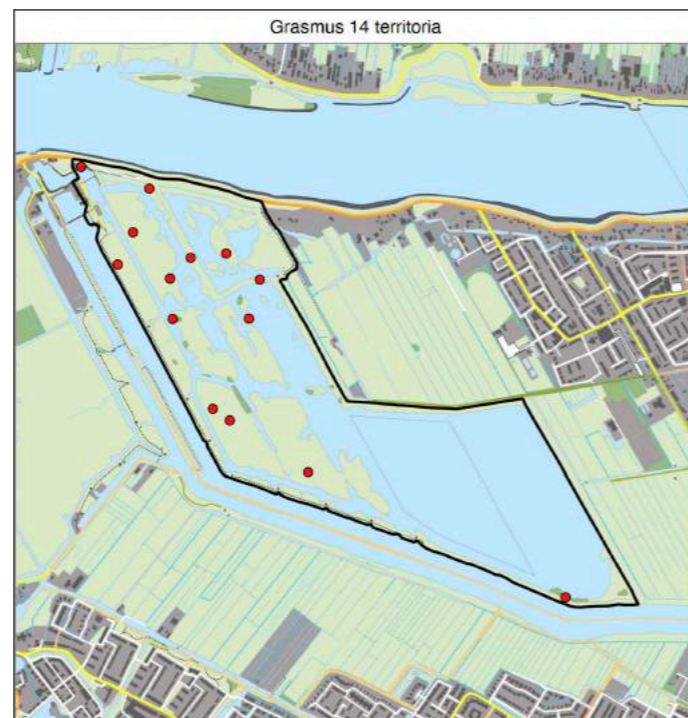
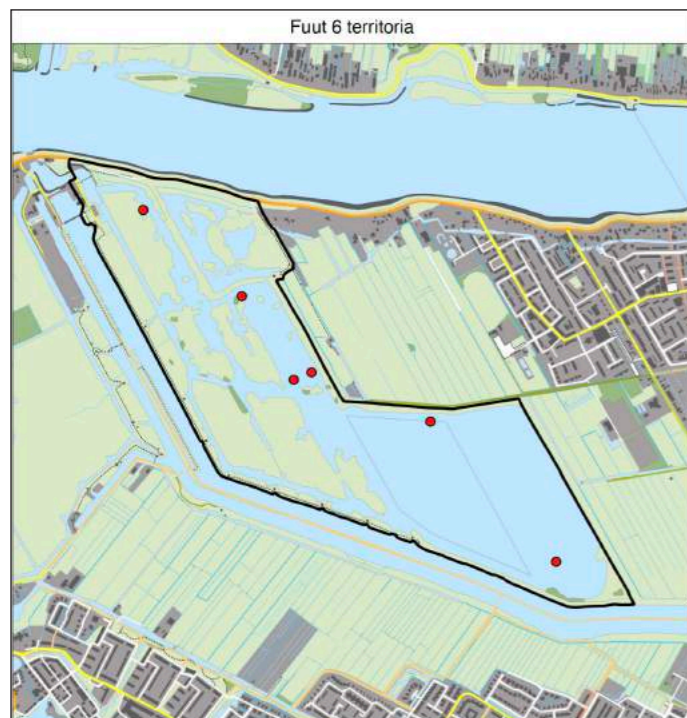
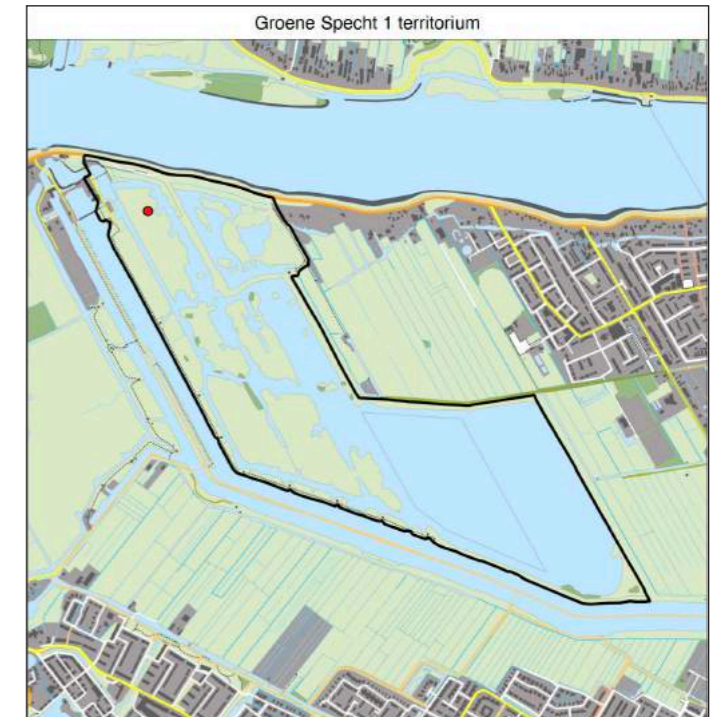
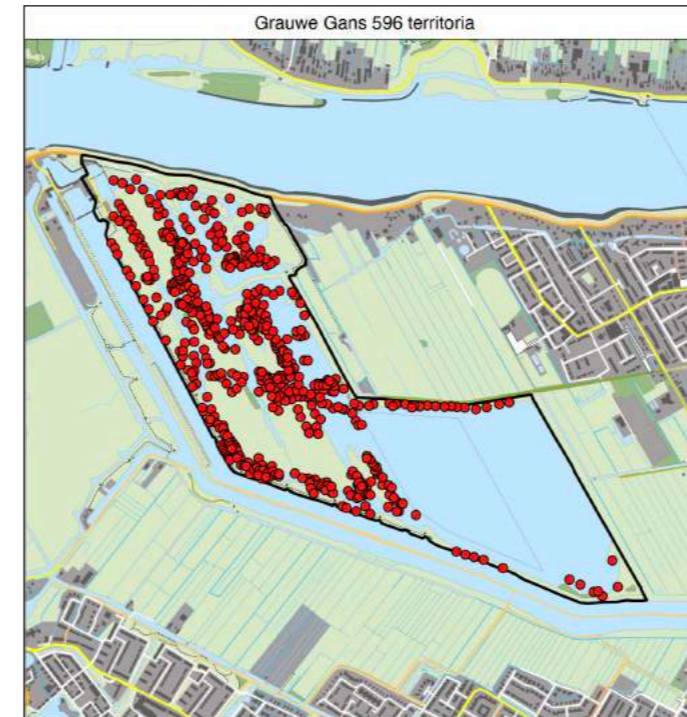
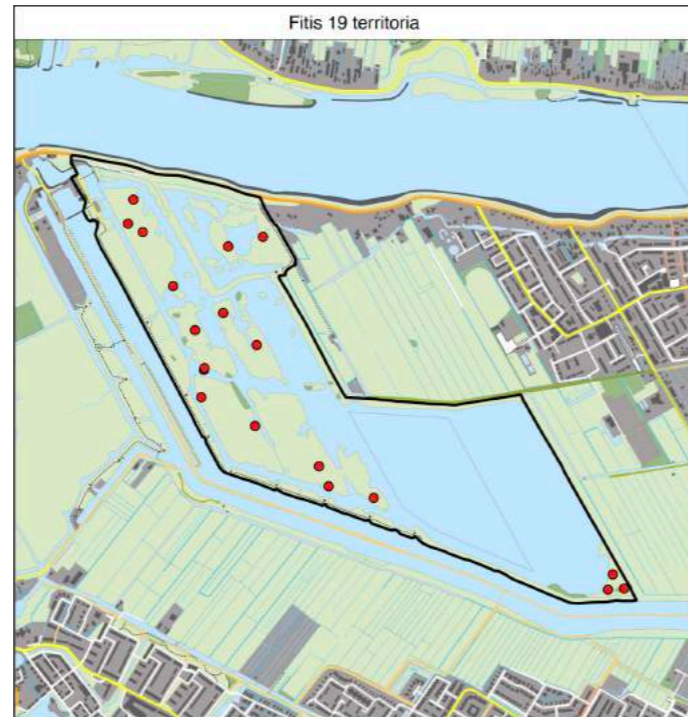
Hoge Boezem van de Overwaard

Soort	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Bergeend	0	1	1	2	2	2
Blauwborst	0	5	7	8	3	8
Bosri						

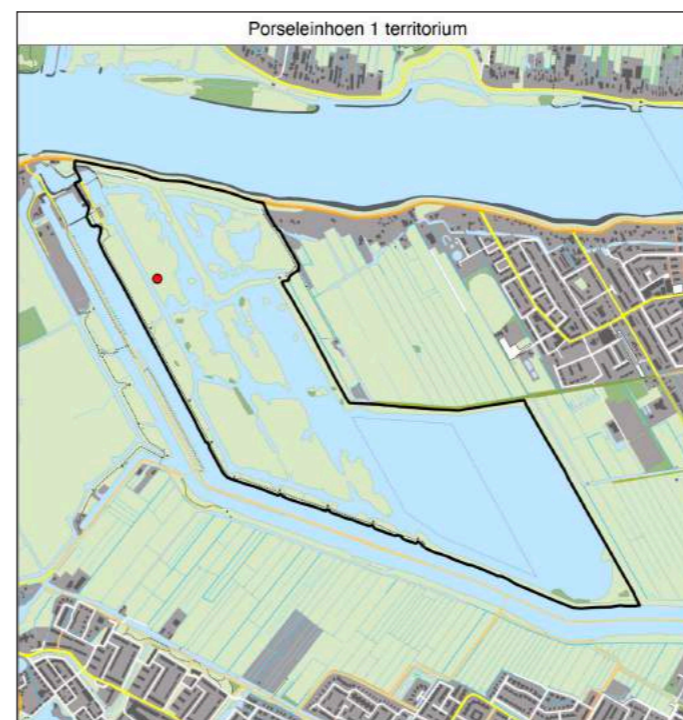
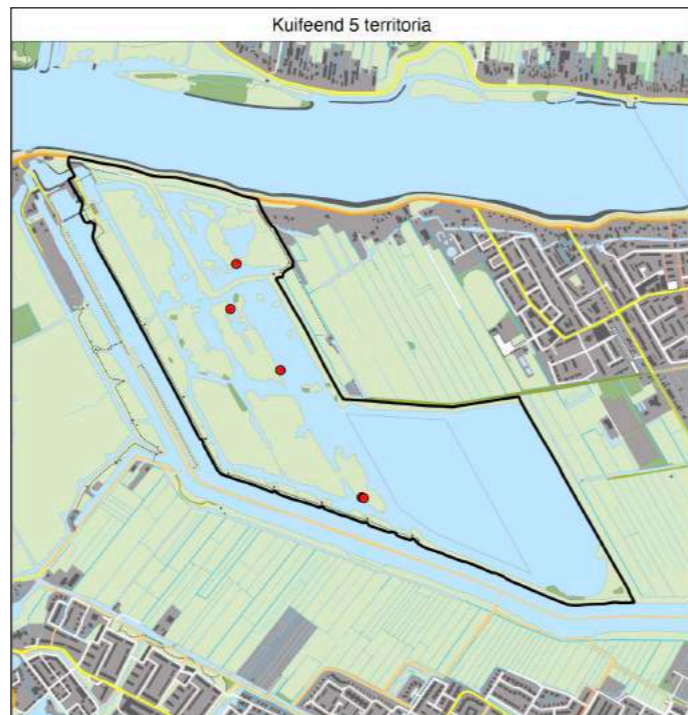
BIJLAGE II

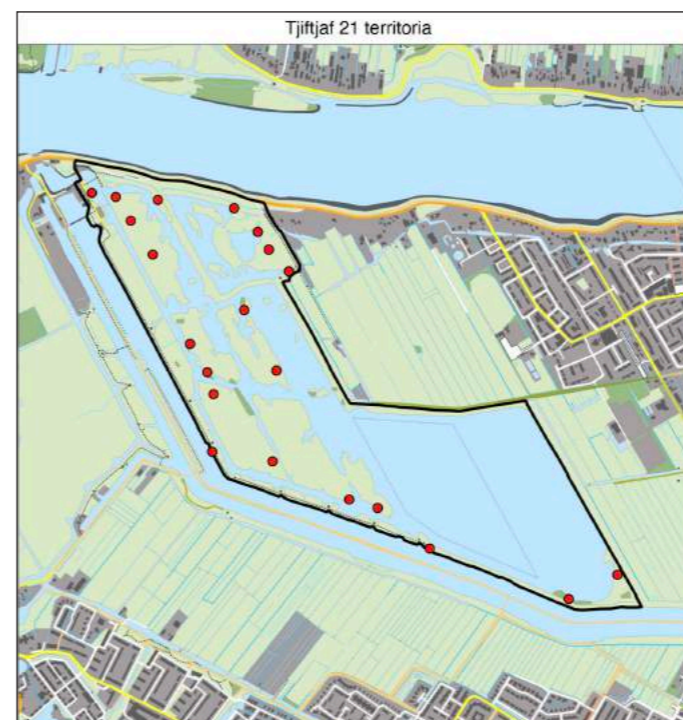
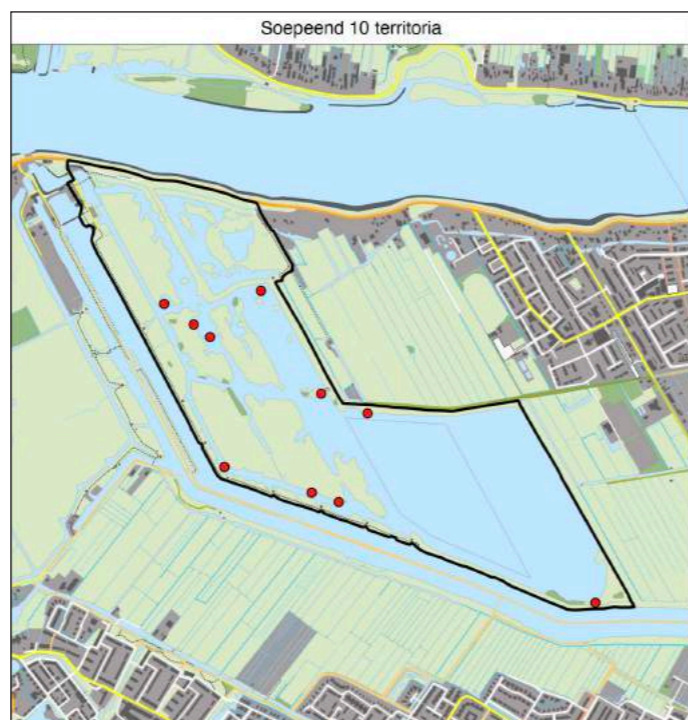
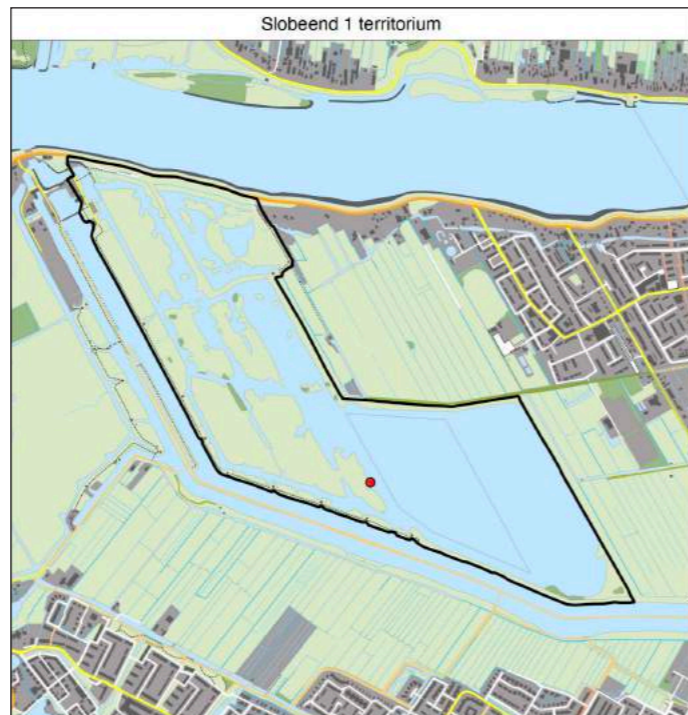
Kaarten territoria Hooge Boezem van de Overwaard per soort.

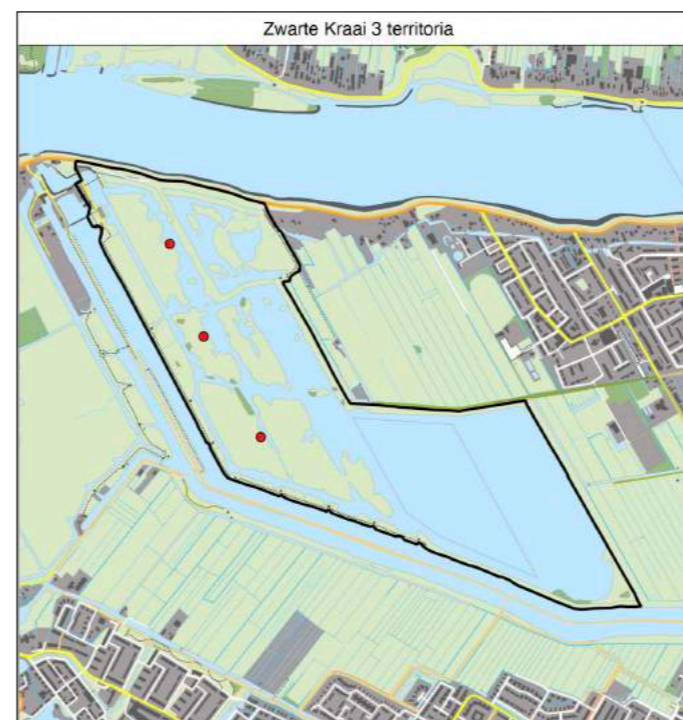
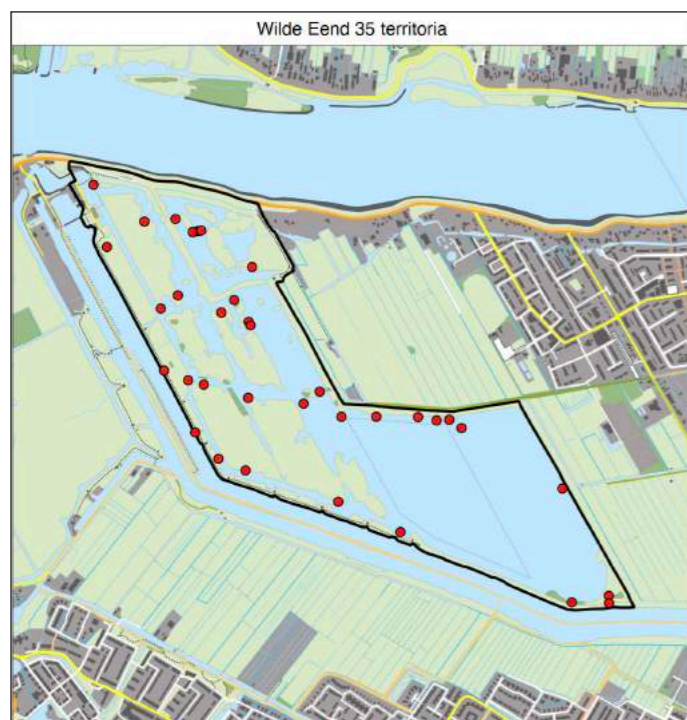
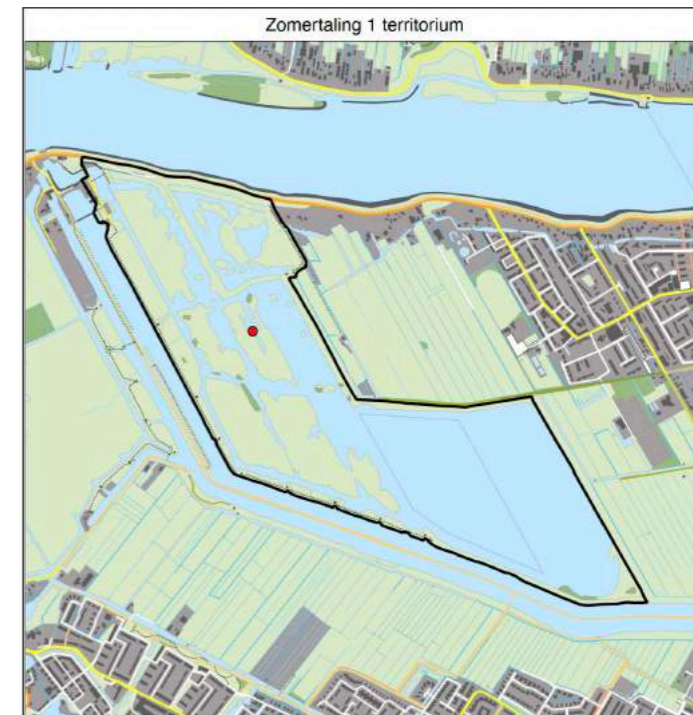
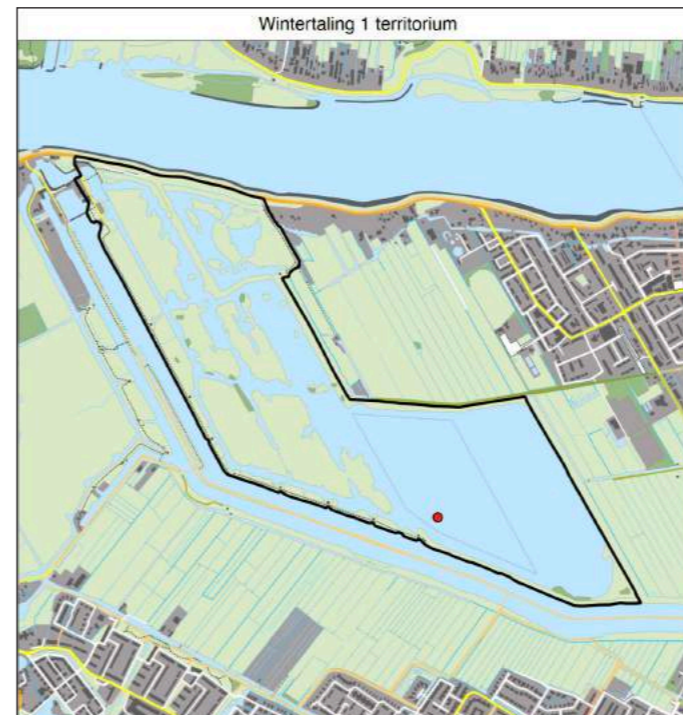

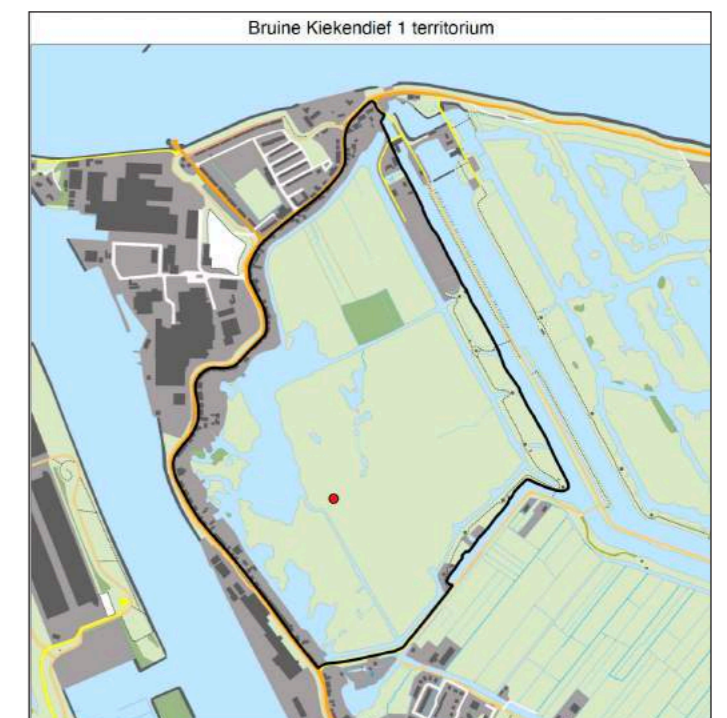
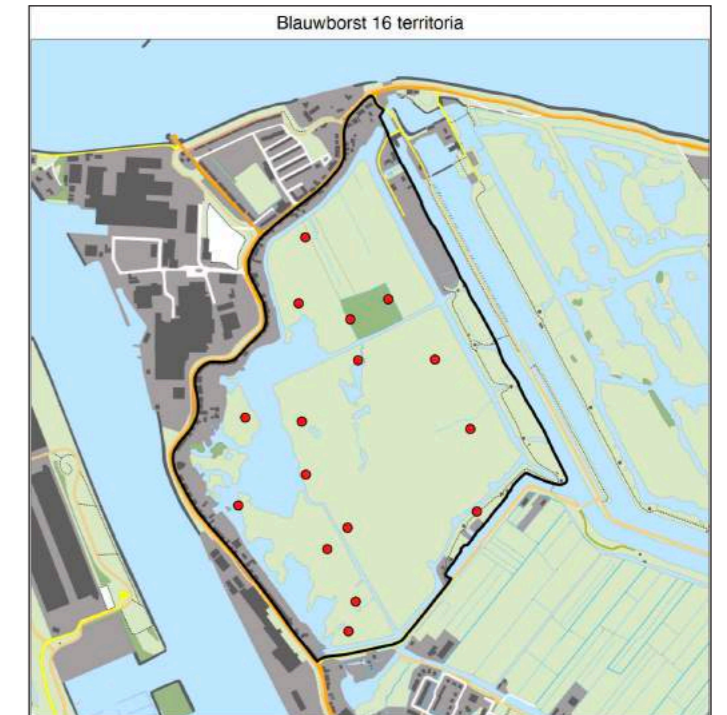

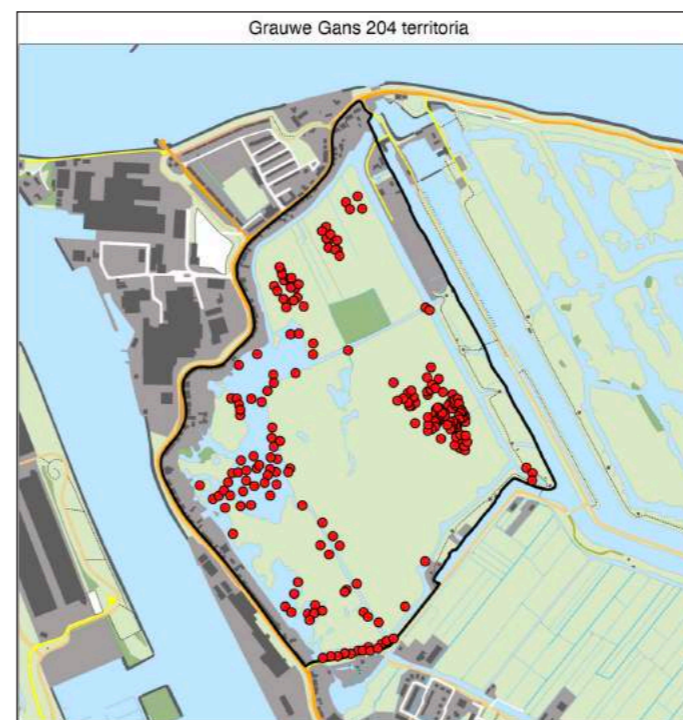
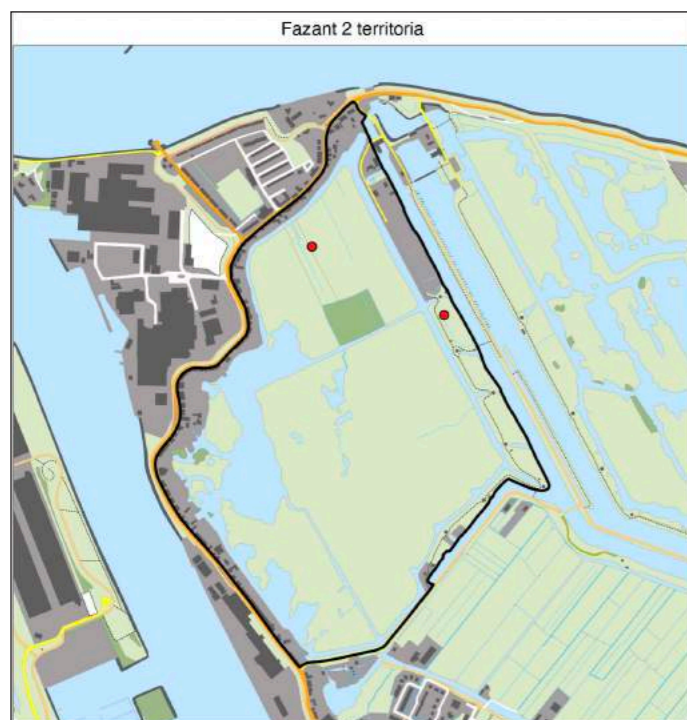
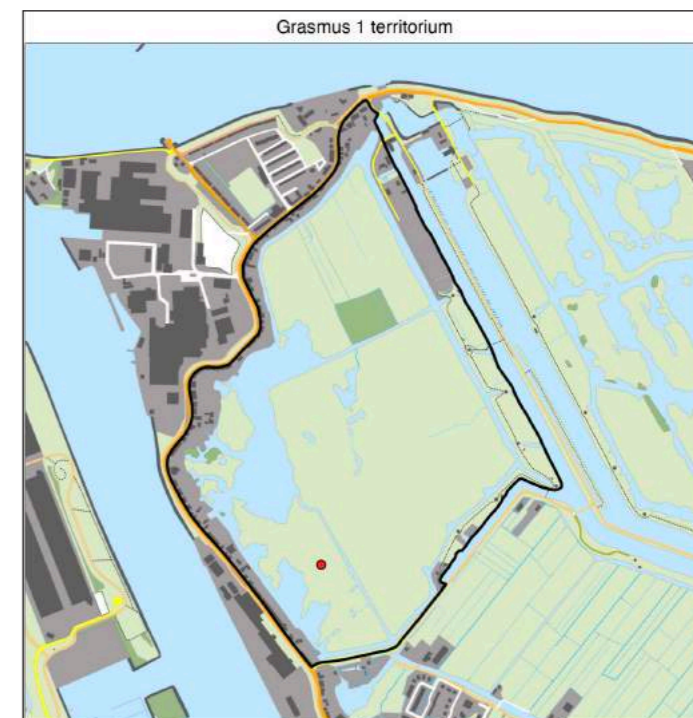
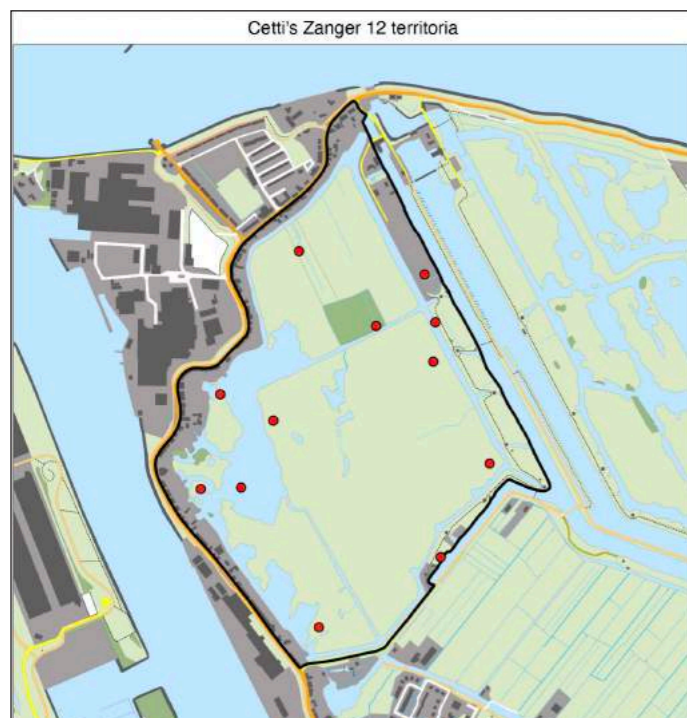

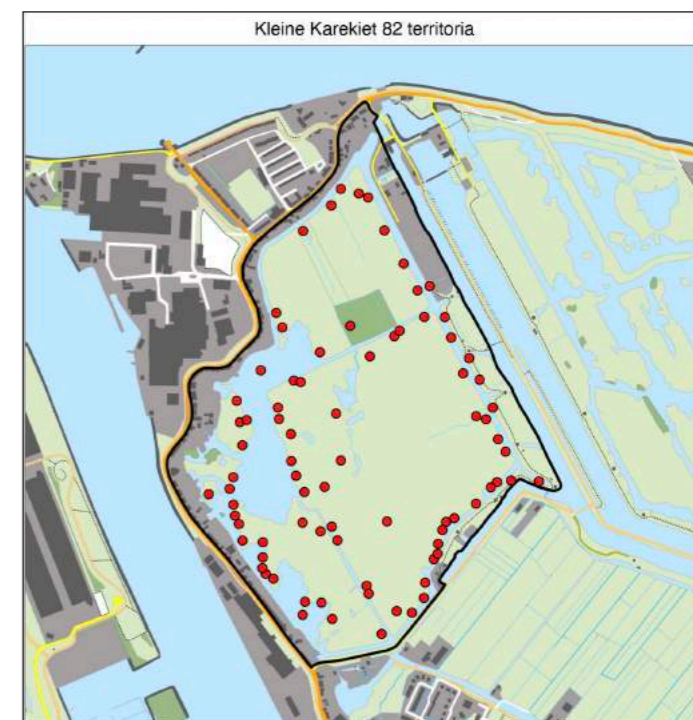

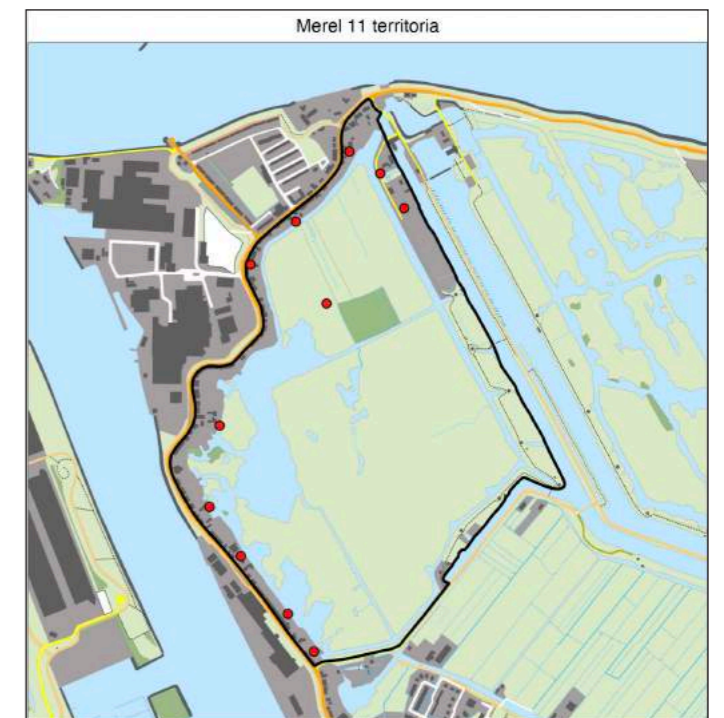
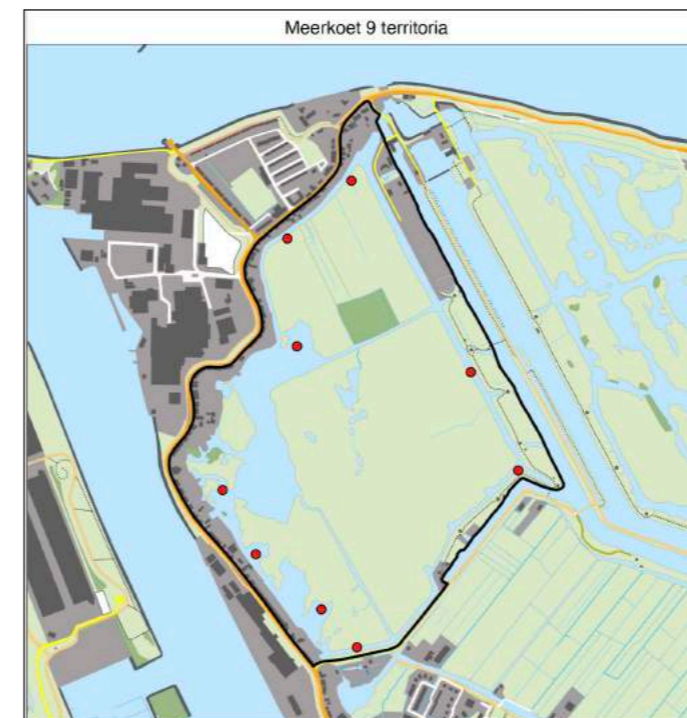
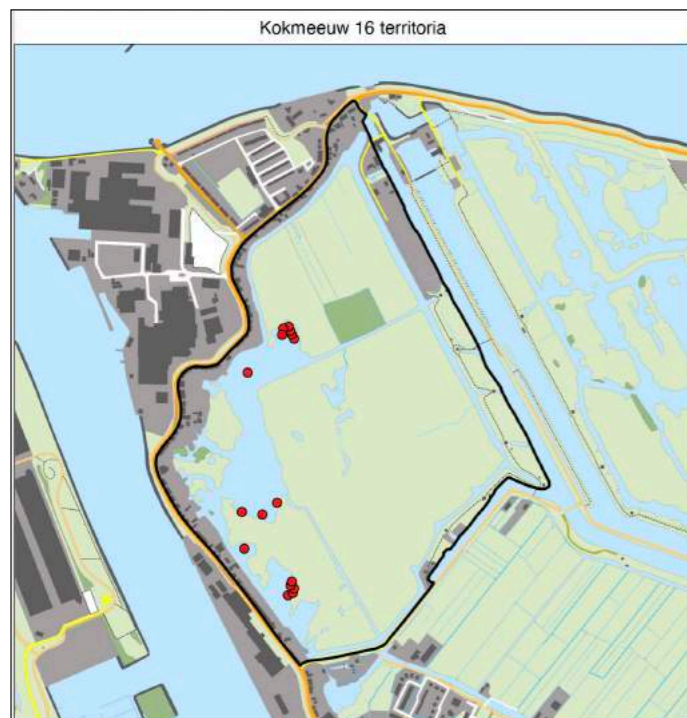
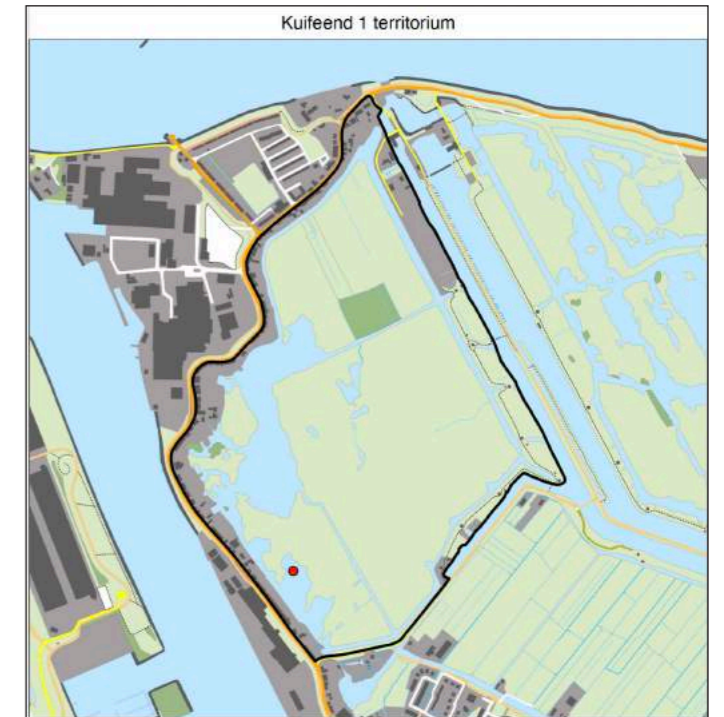
BIJLAGE III

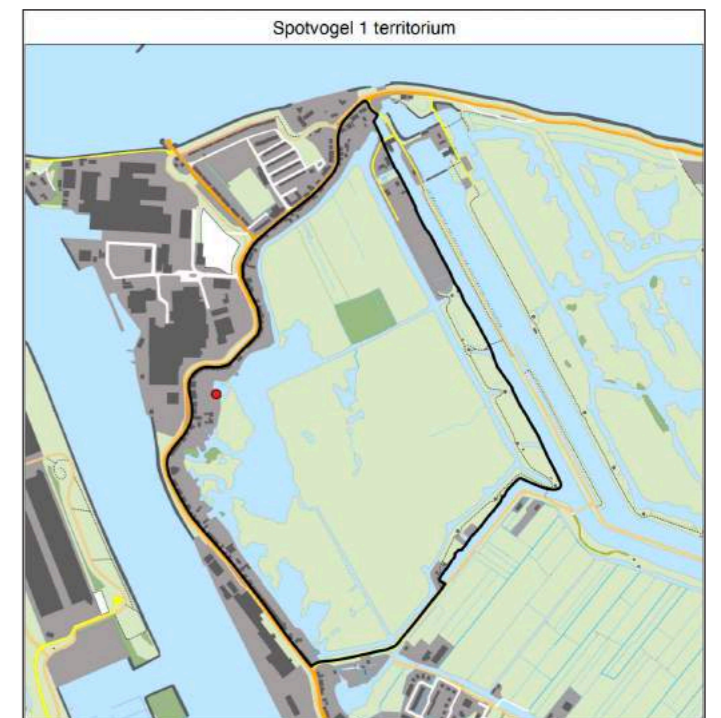
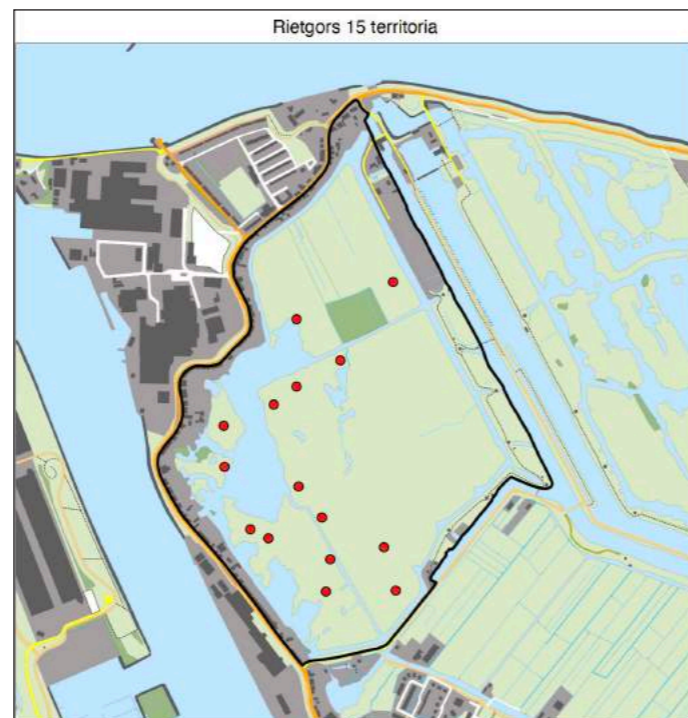
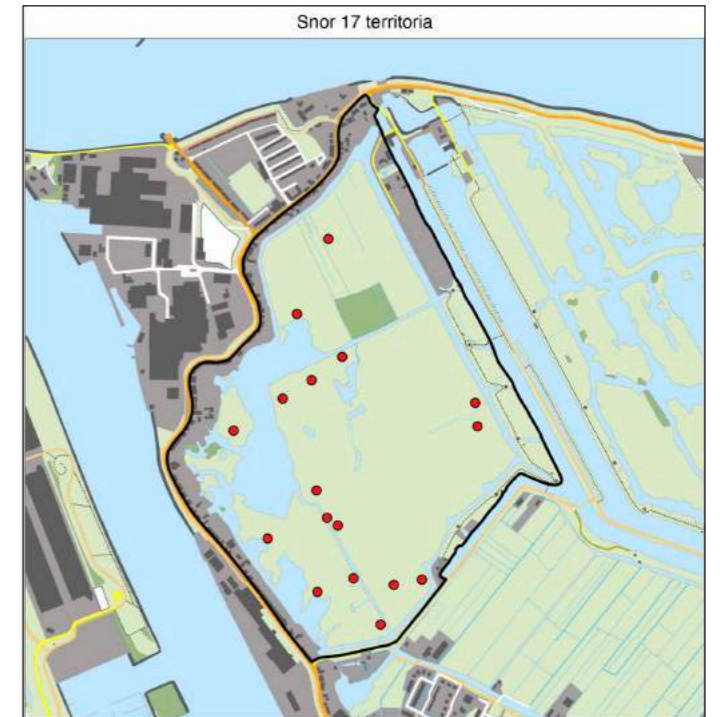
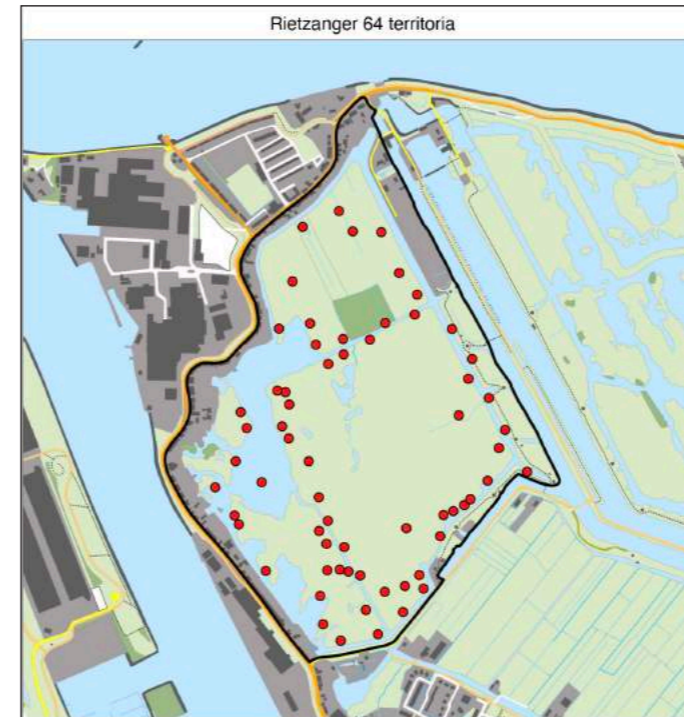
Kaarten territoria Hooge Boezem van de Nederwaard per soort.

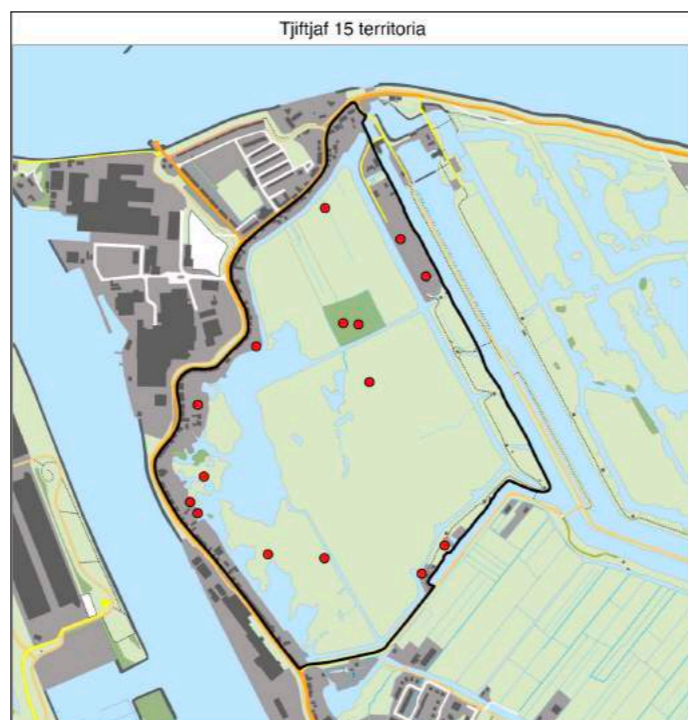

BIJLAGE IV

Kaarten territoria Nieuwe Rietmoeras per soort.

